ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 6, December 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.947

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 02.09.2020 Kabul Tarihi: 06.11.2020

Atıf Künyesi: Gökhan Kağnıcı, "Asur Kral Yazıtlarında Hayvanlar: Siyasi ve Edebi Kayıt Geleneği Üzerine Bir Değerlendirme", *History Studies*, 12/6, Aralık 2020, s. 2895-2918.

Asur Kral Yazıtlarında Hayvanlar: Siyasi ve Edebi Kayıt Geleneği Üzerine Bir Değerlendirme

*Animals in Assyrian Royal Inscriptions:
A Reconsideration to the Political and Literary Tradition*

Dr. Gökhan Kağnıcı

ORCID No: 0000-0002-8357-6624

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Öz

Bu makale temelde Asur kral yazıtlarında geçen farklı türde evcil ve vahşi hayvanın yazıtlarda üstlendikleri edebi ve siyasi roller üzerinde duracaktır. Makale hayvanların siyasallaştırıldığı ve bu yönleriyle de ideolojik bir kurgunun tarafları haline getirildiği düşüncesinden yola çıkarak insan-hayvan arasındaki ilişkinin kral yazıtlarındaki siyasi doğasını anlamaya ve tartışmaya çalışmaktadır. Böylece hayvanların temsil ettiği ve onlara atfedilen sembolik değerlerin siyasi kişiliklerin bazı karakteristik özellikleriyle bağdaştırılma biçimleri arasında ilişki kurulmuştur. Yazıtlar hayvanların yalnızca ekonomik ve dini açıdan bir değere sahip olmadığını, aynı zamanda şeyleri veya işaret edileni daha açık ve anlaşılır gösteren karşılaştırmalı bir dile hizmet edecek edebi bir işleve sahip olduğunu da göstermektedir. Hayvanlarla ilgili benzetme ifadelerinin Asur krallarının ve düşmanlarının davranış biçimleriyle özdeşleştirilmesinin öneminden ve amacından bahsedilerek son tahlilde muktedirler ile hayvanlar arasındaki ilişkilerin Asur egemenlik politikaları açısından ne anlama geldiğine dair bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Asur Kral Yazıtları, Siyasi Hakimiyet, Hayvanlar, Ekoloji, Mecaz Kullanımı

Abstract

This article mainly focuses on the literary and political roles of different domestic-wild animals in Assyrian royal inscriptions. It also aims to discuss and perceive the political nature of the relationship between human-animal in royal inscriptions or annals considering from the idea that animals have been politicized and thus transformed into embodiments of ideological fiction. Thus, a connection has been formed between the courses of action of political leaders and the symbolic ideals that animals reflect. In royal inscriptions, not only do animals have economic assets and religious significance in terms of daily life practices. At the same time, it suggests that animals have a literary function to mediate a particular analogical language that makes it simpler and perceivable for signified (things). Addressing the sense and role of identification of animal metaphors and similes with the courses of action of the Assyrian kings and their enemies, some evaluations will

be made on the nature of the relationships between the rulers and animals in the context of the Assyrian sovereignty policies.

Keywords: Assyrian Royal Inscriptions, Political Sovereignty, Animals, Ecology, Metaphors

Giriş

Son yıllarda hayvanlarla ilgili akademik çalışmaların sayısında büyük bir artış gözükmemektedir. Tarihin en eski dönemlerinden günümüze kadar ulaşan görsel ve yazılı kaynaklar hayvanların insanoğlunun gündelik yaşamında her zaman büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Büyük-küçük, evcil-vahşi, kara-su çok sayıda ve farklı türde hayvan siyasi ve kültürel, dini ve iktisadi hayatın büyük bir parçası olmuştur. İnsanların ve toplumların onlarla ilişkileri kimi zaman gündelik yaşam pratikleri açısından bir değer ihtiva ederken, kimi zaman da hayvanlar krallıklar-imparatorlukların, şehirlerin veya tanrı-tanrıçaların sembolleri olmalarıyla bir anlam kazanmıştır.¹ Eski Mezopotamya'nın çivi yazılı metinleri hayvanlarla ilgili hatırı sayılır oranda ve kapsamda bilgi veren en eski kaynaklardandır. Bu metinler genel hatlarıyla hayvanların türleri, doğaları, rolleri ve maddi değerleri hakkında bilgiler içermektedir. Ayrıca heykeller, steller, saray kabartmaları, gündelik yaşam objeleri ve mühürler gibi maddi kültür unsurları da MÖ² 6. binyıl gibi oldukça erken bir dönemden itibaren hayvan temsilleri, kompozisyonları ve görselleri içermeye başlamıştır. Saraylar, tapınaklar ve kentlerin giriş kapılarında hayvan heykelleri bulunmaktaydı. Hatta bazı tapınak isimleri bile hayvanlarla ilgiliydi. Hem görsel hem de yazılı kaynaklarda hayvanlar genellikle ilgili metnin ya da maddi kültür unsurunun anlam ve bağlam bütünlüğü içerisinde ve belirli bir anlatı kompozisyonu çerçevesinde birtakım sembolik işlevlere sahipti. 3. binyılın Sumerce metinleri (ve bu metinlerin kopyalarını da içeren 2. binin ilk yarısına Eski Babil dönemine tarihlendirilenler de dahil) genellikle hayvanların doğadaki ve dünya düzenindeki yerlerine ve rollerine dair bilgiler içermektedir.³ Örneğin okul metinleri ve atasözleri gibi mesaj, tavsiye ve uyarı içerikli düzenlenmiş-kopyalanmış edebi metinler kişileştirilmiş-insani özellikler ve niteliklerle karakterize edilmiş hayvanlarla ilgili kayıtlar içermektedir. Bu metinlerde hayvanlar aktif ve hareketlidir. Metinlerin öznelere konumundadırlar. İnsanları, olayları ve şeyleri yönlendiren ve onları etkileyen bir yapıları vardır. 2. ve 1. binyıla tarihlendirilen kehanet serilerinde de benzer bir durum söz konusudur. Kehanet içerikli metinlerde gelecekte gerçekleşmesi muhtemel olaylarla hayvanların türleri, görünüşleri ve hareketleri arasında birebir ilişki kurulmuştur. Bu türden metinlerde hayvanlar metnin düzenleniş amacının biçimlendirilmesinde merkezi rollere sahiptir.⁴

¹ Chihako E. Watanabe, *Animal Symbolism in Mesopotamia: A Contextual Approach*, Institut für Orientalistik der Universität Wien, Wien 2002. s. 29.

² Bu makaledeki tüm tarihler MÖ (Milattan Önce) olarak verilmiştir. Bundan dolayı tarihlerde her seferinde MÖ kısaltması kullanımdan kaçınılacaktır.

³ Hayvanların söz konusu dönemlerdeki farklı rolleri hakkında bakınız: Gebhard J. Selz, "Reflections on the Pivotal Role of Animals in Early Mesopotamia", *Animals and their Relation to Gods, Humans and Things in the Ancient World*, (Ed: Raija Mattila- Sanae Ito- Sebastian Fink), Universal- und kulturhistorische Studien. Studies in Universal and Cultural History, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2019, ss. 23-56.

⁴ Hayvanlarla ilgili kayıtlar içeren Eski Mezopotamya'nın çivi yazılı kaynakları hakkında genel bir bilgi için bakınız: Benjamin R. Foster, "Animals in Mesopotamian Literature", *A History of the Animal World in the Ancient Near East*, (Ed: Billie Jean Collins), Brill, Leiden 2002, ss. 271-288. Örneğin diğer yandan tıp ve büyü-ritüel gibi diğer çivi yazılı

Sumer yazınında olay örgüsünün merkezinde yer alarak anlatıyı doğrudan etkileyen, değiştiren ve dönüştüren hayvanların tersine 2. bin yılın ikinci yarısından sonraya tarihlendirilen Akadca edebi ve siyasi metinlerde onlar pasif, hareketsiz ve anlatıyı biçimlendirmede etkisi kısmi olan rollere sahip olmaya başlamıştır. Sumer metinlerinde insanlar ve hayvanlar aleminin arasındaki sınır bulanıktı. Hayvanlar insana ait olan alanı ve sınırı aşmıştı. Bir karışma hali söz konusuydu: konuşan, düşünen, hayal kuran ve hatta birbirlerine hakaret eden hayvanlar. Ancak Akadca metinlerde bu sınır ayrılmaya başlamıştır. Bu metinlere göre onlar insanoğlundan farklı olarak başka bir aleme aittiler.⁵

Hayvanlar sadece dini ritüellerde, ticari hayatta ve askeri seferlerde olduğu gibi maddi ve manevi bir ihtiyacın nesnesi değillerdi. Onlar ayrıca kendi doğalarından ve gizemlerinden kaynaklanan karakteristik özellikleri nedeniyle doğa üstü alem ve güç ile maddi dünya arasında bir aracı olarak algılanmışlardı. Bazı hayvanların tanrı ve tanrıçaların kutsal hayvanları olduğu düşüncesi, hayvan ve insan karışımı varlıklara dair mitolojik anlatılar ve farklı hayvanların farklı nitelikleri ve görünümünden oluşan karma (hibrit) hayvan temsilleri böylesi bir inancın göstergesiydi. Hayvanların görünümleri, çıkardığı sesler ve iç güdülerinden kaynaklanan hal ve hareketleri ile güç, kudret, irade, ihtişam, bilgi, marifet ve hüner gibi beceriler ve duygu yönetim alanları arasında sembolik ve çoğu zaman benzeşime dayalı bir ilişki kurulmaktaydı. Kral yazıtları ve/ya yıllıklarda hayvanlara referansla bu tarz bir edebi ilişkinin sıklıkla kurulmuş olduğu görülmektedir. Genellikle kralların siyasi, askeri ve iktisadi başarılarının övüldüğü bu çivi yazılı metinlerde evcil ve vahşi birçok hayvan türünden bahsedilmektedir. 3. ve 2. bin yılın Sumer, Akad ve Babil kral yazıtlarında hayvanlar daha ziyade dini bir bağlamda geçmekle birlikte, Asur yazıtlarında hayvanlar kralların icraatlarının hedefi, kapsamı ve çeşitliliği açısından işlevsel bir dönüşümün aracıları olmuşlardır. Kral yazıtlarında hayvanlar adeta belirli amaçlara aracılık eden birer nesne konumuna indirgenmiştir. Onlar avlanan (canlı olarak ele geçirme çabasını da içerecek bir biçimde), tanrılara kurban edilen, askeri seferlerde ganimet olarak ele geçirilen, kralların birbirlerine hediye veya vergi olarak yolladığı, nakliye, ulaşım, iase ve hammadde kaynağı olarak gündelik yaşamın farklı alanlarında kendilerinden bir şekilde faydalanılan canlılardı. Ayrıca özellikle aslan ve boğa gibi vahşi hayvanlarla ilgili edebi ve sembolik-soyut bir dilin geliştirildiği de görülmektedir. Hayvanlarla (doğalarına uygun bazı davranış biçimleriyle) kralların kendisine karşı gelen düşmanlarına karşı sert ve öfkeli yaklaşımı (saldırmak ve korku salmak gibi) ve ayrıca düşmana has olduğu düşünülen kimi davranışları

metinlerde hayvanlar (ve çoğu zaman hayvansal özler ve bileşenler) olayın, vakanın ve olgunun destekleyicisi ve bütünleyicisi gibi işlevlere sahiptir. Bu konuda bakınız: JoAnn Scurlock, "Animals in Ancient Mesopotamian Religion", *A History of the Animal World in the Ancient Near East*, (Ed: Billie Jean Collins), Brill, Leiden 2002a, ss. 361-387; JoAnn Scurlock, "Animal Sacrifice in Ancient Mesopotamian Religion", *A History of the Animal World in the Ancient Near East*, (Ed: Billie Jean Collins), Brill, Leiden 2002b, ss. 389-403; Véréne Chalendar, "What Reality for Animals in the Mesopotamian Medical Texts? Plant vs Animal", *Anthropozoologica* 51/2, 2016, ss. 97-103.

⁵ Hayvanlarla ilgili Sumerce ve Akadca metinlerdeki kayıtların içerik ve biçimsel farklılıkları üzerine yeni ve geniş bir tartışma için bakınız: Seth Richardson, "Nature Engaged and Disengaged: The Case of Animals in Mesopotamian Literatures", *Impious Dogs, Ridiculous Monkeys and Exquisite Fish – Evaluative Perception and Interpretation of Animals in Ancient and Medieval Thought*, (Ed: Johannes Pahlitzsch ve Tristan Schmidt), De Gruyter, Berlin 2019, ss. 11-40.

(kaçmak ve merhamet dilemek gibi) arasındaki sıklıkla referans verilen benzeşim içerikli bir ilişki söz konusuydu.⁶

Eski ve Orta Asur Dönemine Ait Bazı Kayıtlar

Eski Asur kral yazıtlarında hayvanlar bazı mimari yapıları ve yapı parçalarını tanımlayan isimler içerisinde geçmekle birlikte⁷ onlardan 12. yüzyıla kadarki Asur kral yazıtlarında ayrı türler olarak neredeyse hiç bahsedilmez. Bu metinlerde yalnızca hayvanlar veya vahşi hayvanlar gibi genel tanımlamalar söz konusudur.⁸ Orta Asur kral yazıtlarında ise aslan ve boğa gibi güçlü ve heybetli hayvanların heykellerinin saray ve tapınak gibi siyasi ve dini yapıların girişlerine yerleştirildikleriyle ilgili kayıtların ilk örneklerine rastlanmaktadır.⁹ Ayrıca ilk olarak bu dönemde hayvanların edebi bir ifade biçimi olarak bir benzetme unsuru şeklinde kullanılmaya başlandığı da görülmektedir. Hayvanlarla ilgili benzetmeler (eğretilemeler) ve kinayelerin ilk örneklerine Orta Asur kralı I. Salmanassar'ın (1274-1245) yazıtlarından itibaren rastlanmaya başlanmıştır. Örneğin kralın bir yazıtında koyun benzetmesi (*kīma zerqe*) düşman Hitit ve Ahlamu birliklerine mensup askerlerin Asur kralı tarafından öldürülme biçimlerini tasvir etmek için kullanılmıştır.¹⁰ I. Salmanassar ayrıca övünmek amacıyla hayvan benzetmelerine dayalı bir ifade biçimini formüle eden ilk kraldı. O, yazıtlarında kendisini yırtıcı bir hayvan olarak tanımlamıştır.¹¹ Kendisini yırtıcı ya da vahşi bir hayvan olarak tanımlama biçimi edebi bir ifade geleneği olarak sonraki Asur krallarının da yazıtlarında sıkça rastlanılan bir uygulama halini alacaktır.

Asur kral yazıtlarında hayvanlardan yoğun bir şekilde ilk olarak kralların av faaliyetleri bağlamında bahsedilmeye başlanmıştır.¹² 12. ve 11. yüzyılda hüküm süren I. Tiglat-pileser (

⁶ Watanabe 2002: ss. 50-54.

⁷ Örneğin Eski Asur kralları I. Erişum'un (yaklaşık olarak 1906-1867) ve I. Şamşi Adad'ın (1813-1781) yazıtlarında vahşi boğa (*rīmu*), sırasıyla Asur şehrindeki tanrı Asur ve Enlil tapınaklarına verilen isimler içerisinde geçmektedir. Bakınız: A. K. Grayson, *Assyrian Rulers of the Third and Second Millennium BC (To 1115 B.C.)*, The Royal Inscriptions of Mesopotamia: Assyrian Periods (RIMA), 1, University of Toronto Press, Toronto 1988: RIMA 1: A.0.33.1 (16'): s. 20 ve A.0.39.1 (52'): s. 49. Benzer bir şekilde I. Erişum dönemine tarihlendirilen bir başka yazıtta geçen bir tapınak kapısını tanımlayan koyun kapısı (*abul šénim*) ifadesi için bakınız: RIMA 1: A.0.33.2 (35'-36'): ss. 22-23.

⁸ Genellikle iki Akadca kelime geçmektedir: *umāmu* ve *būlu*. Bakınız: CAD (*Chicago Assyrian Dictionary*) /U-W: ss. 95-96 ve CAD/B: ss. 313-316.

⁹ Örneğin Orta Asur kralı I. Asur-reş-işi (1132-1115) dönemine tarihlendirilen tanrıça İştara'ya ait bir tapınağın yenilenmesiyle ilgili yazıtta Ninive'deki İştara tapınağının ana avlusunda yer alan büyük aslan (*nešu*) heykellerinden bahsedilmektedir. Bakınız: RIMA 1: A.0.86.1 (8'-9'): s. 311.

¹⁰ RIMA 1: A.0.77.1 (78'-80'): s. 184.

¹¹ RIMA 1: A.0.77.1 (7'): s. 182: *ušumgallu*. Benzer bir ifade için bakınız: RIMA 1: A.0.77.4 (6'): s. 192: [*ú*]-*šum-gal qa-ab-li* (savaşın ejderhası). Akadca kelimenin anlamı için (*ušumgallu*) bakınız: CAD/U-W: ss. 330-331.

¹² Avcılık Mezopotamya'nın en erken dönemlerinden itibaren toplumun seçkin ve yönetici kişilerinin farklı amaçlarla sıklıkla iştirak ettiği bir faaliyetti. 4. binyılın son çeyreğinden itibaren bazı kültür materyalleri ve mühürler erken dönemlere dair bu türden faaliyetlerin kanıtlarını içermektedir. Bu konuda bakınız: Esma Öz, "Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Mezopotamya'nın Erken Dönemlerinden Yeni Asur Devri Sonuna Kadar Kralların Av Faaliyetleri", *The Journal of Academic Social Science Studies* 45, 2016, ss. 144-146; Henri Limet, "Les Animaux Sauvages: Chasse et Divertissement en Mésopotamie", *Exploitation des Animaux Sauvages A Travers Le Temps. XIIIe Rencontres Internationales d'Archéologie et d'Histoire d'Antibes* et Colloque international de l'Homme et l'Animal, Société de Recherche Interdisciplinaire Éditions APDCA, Juan-les-Pins, 1993, ss. 361-374. Bu kanıtlar yalnızca aslan ve boğa avlarıyla ilgili sahneler içermezdi. Ayrıca bakınız: H. Kübra Ensart, "Oylum Höyük'ten İki Yeni Assur Mührü: Okçu ile Yılan Ejderhanın Mücadelesi ve Bir Av Sahnesi", *Samsat'tan Acemhöyük'e eski*

1114-1076) ve Asur-bel-kala (1073-1056) gibi Orta Asur kralları yazıtlarında çok farklı türde özellikle vahşi hayvan avladıklarından bahsetmiştir. Krallar avlarda; karada, havada ve denizlerde yaşayan irili-ufaklı çok sayıda ve türde vahşi hayvanı öldürmüş ya da canlı olarak ele geçirmişlerdir. Hayvanların avlandıklarıyla ilgili faaliyetlerin kayıt altına alınmaya başlanmasıyla onların siyasal ve dinsel olarak kurgulanmış ideolojik bir alanın parçası haline getirilme süreci de başlamış olmaktadır. Diğer bir deyişle Orta Asur döneminin sonuna tarihlendirilen kral yazıtlarından itibaren hayvanlar (vahşi ve evcil) doğanın kendi akışı içerisinde kendi kendilerine ve kendilerine has yaşam biçimleriyle yaşayan canlılar olarak değil, doğal yaşamın bir parçası olmakla birlikte siyasallaştırılmış ve bu yönleriyle de ideolojik bir kurgunun tarafları haline getirilmiş canlılar olarak görülmeye ve yansıtılmaya başlanmıştır. Hayvanlarla ilişki onların alanlarına hükmedici bir mahiyet taşımaktaydı. Zira bu yazıtlarda hayvanlardan genellikle düşmanlarla yapılan savaşlar bağlamında bahsedildiği görülmektedir.

Hayvanlar düşman ülkelerinin üzerlerinde tesis edilmeye çalışılan siyasi ve askeri hakimiyetin başarılı olup olmadığının önemli bir göstergesiydi. Zira bu ülkeler üzerindeki üstünlük çeşitli ya da çok sayıda hayvana sahip olunacağı anlamına gelmekteydi. Bu durum dolayısıyla ekonomik bir kazanımla ilgiliydi.¹³ Ekonomik kazanımların bolluğu ve çeşitliliği ise Mezopotamyalı kralların tanrısal desteğe sahip olduğu şeklinde görülürdü. Tanrısal destek iddiası aynı zamanda hayvanlara dayalı ekonomik kazanımların teşvik edilmesi için bir söylem aracıydı. Örneğin avcılık faaliyetleriyle dini sorumluluklar arasında bir ilişki bulunmaktaydı. Bu tür faaliyetler tanrısal bir emrin gereği olarak yerine getirilmekteydi. Avcılık konusunda hünerini kanıtlamaya çalışan her Asur kralı bu konudaki başarısını tanrılar Asur, Ninurta ve Nergal'in emri ve desteğiyle yürüttüklerini ifade etmişlerdir.¹⁴ Ayrıca tanrılar kralların rahipliklerini çok sevdiklerinden dolayı onlara hayvanları avlama emri ve yetkisi vermiştir. Bundan dolayı avcılıkta usta olmak rahiplik (*iššakkūtiya*) vazifelerinin layıkıyla yerine getirilebileceğine işaret etmekteydi. Avlanan hayvanlar genellikle vahşi-yabani türdeydi. Bu hayvanlar aslan (*nēšu*), boğa (*rīmu*), fil (*pīru*), karaca (*nālu*), yaban eşiği (*serrēmu*), geyik (*ayyalu*), ceylan (*šabītu*), dağ keçisi (*armu*, *turāhu*), kaplan (*mindinu*), leopar (*nimru*), kurt (*barbaru*), ayı (*asu*), yaban domuzu (*šahū qanū*), deve kuşu (*lurmu*) ve çeşitli kuşlar olmak üzere oldukça fazla çeşitlilik arz etmekteydi.¹⁵

Uygarlıkların İzinde: Prof. Dr. Aliye Öztan'a Armağan, (Editörler: Süleyman Özkan-Halime Hüryılmaz-Atila Türker), Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2017, ss. 101-104.

¹³ Örneğin I. Tiglat-pileser'in Yukarı Fırat ve Urartu bölgelerindeki askeri seferlerinden bahseden yazıtlarında ganimet olarak ele geçirilen büyük ve küçük baş hayvanlar ile özellikle atlar bu ekonomik kazanımların en önemli göstergelerinden olmuştur. Bu konudaki örnekler için bakınız: Okay Pekşen, "Asur Kral Yıllıklarına Göre Anadolu'nun Sahip Olduğu İktisadi ve Zirai Zenginliğin Bölgeye Yapılan Asur Seferlerine Yansıması", *Anadolu'nun Eski Çağlarında İktisadi ve Zirai Hayat*, (Editörler: L. Gürkan Gökçek-Ercüment Yıldırım-Okay Pekşen), Değişim Yayınları, İstanbul 2018, ss. 378-379.

¹⁴ Watanabe 2002: s. 70.

¹⁵ Örneğin I. Tiglat-pileser çok sayıda vahşi boğa, fil ve aslan avladığından bahsetmektedir. Bu hayvanların bazılarını öldürmüş, bazılarını da canlı ele geçirmiştir. Öldürdüğü hayvanların derilerini, boynuzlarını, dişlerini ve canlı olarak ele geçirdiklerini Asur kentine getirmiştir. Ayrıca avladığı hayvanlar arasında her türden vahşi hayvanın (*būlu*) ve gökyüzünde uçan kuşların (*iššūru*) bulunduğundan bahseder. Bakınız: A. K. Grayson, *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC I (1114-859 BC)*, The Royal Inscriptions of Mesopotamia: Assyrian Periods (RIMA), 2, University of Toronto Press, Toronto 1991: RIMA 2: A.0.87.1 (vi 58'-84'): ss. 25-26. Bir diğer kral Asur-bel-kala da birçok vahşi ve yırtıcı hayvanı yaşadıkları coğrafyaların (dağlık bölgeler) zorlu olmasına ve hava durumunun zorluklarına (yoğun kış şartları altında bile) rağmen avlayabilmekle övünmüştür. Avladığı bazı hayvanların (aslan gibi) sayısını vermiştir. Bazı hayvanların (kuşlar gibi) sayılamayacak kadar çok avlanmasından dolayı sayısının verilmesine gerek duyulmadığı belirtilmiştir. Bu hayvanların bazılarının (panter, ayı ve kaplan gibi) öldürüldüğü,

Söz konusu hayvanlar yalnızca çöllerde, ormanlarda, dağlık alanlarda ve bozkırlarda yaşayanlarla sınırlı değildi. Aynı zamanda bazı deniz ve nehir canlıları da avlanmaktaydı. *Nāhiru*¹⁶, *senkurru*¹⁷ ve *tešēnū*¹⁸ gibi tam olarak hangi hayvan olduğu belirlenemeyenler bunlardan sadece birkaçıydı. Öldürülen hayvanların derileri, dişleri, boynuzları, tüyleri ve etleri gibi uzuvları veya parçaları her zaman ekonomik bir değer ihtiva etmekteydi ve bir kısmı başarılı ve verimli geçen bir ava verilen desteğin şükranı olarak tanrılara kurban edilmekteydi.¹⁹

Tanrıların adına düzenin koruyucuları sıfatıyla hareket eden Mezopotamyalı kralların kendisine tabi olan halklara “çobanlık” etmiş oldukları yönündeki ifadeleri bu noktada oldukça önem kazanmaktadır.²⁰ Zira yazıtlarda geçen çoban-çobanlık (Akadca: *rē'û/rē'ûtu*)²¹ mecazları insan olan kral ile insan-dışı hayvan arasındaki ilişkinin nasıl siyasal bir boyuta evrildiğinin önemli bir kanıtını sunmaktaydı. Asur kralları tıpkı hayvanları güden çobanlar gibi kendi halkını da güden ve böylece onlara önderlik eden bir lider tipolojisi sunmaktaydı. Kralların çobanlığı insanların yanı sıra hayvanları da kapsamaktaydı. Zira bu gütmeye ve yönlendirme uygulamaları ve biçimleri tanrısal bir emrin gereğini yerine getirme amacına hizmet etmekteydi. Çoban olan kimse hayvanları iyi tanır, onlara kolaylıkla söz geçirir, araziye ve doğa şartlarını iyi bilirdi. Sürüsünü vahşi hayvanlardan korumak için birtakım stratejilere sahiptir. Bu yönüyle doğal ve vahşi yaşama ya da ekolojik düzene hâkim bir konumdadır. Kral yazıtlarındaki çobanlık söylemi bu anlamda ekoloji ile siyaset arasındaki egemenlik anlayışını açığa çıkaran ve vurgulayan önemli bir benzetmeydi. Çobanlık geleceğin krallarına vasiyet edilen önemli bir siyasi ve dini yükümlülüktü. Her kralın hayvanlarla büyük oranda benzer bir ilişki biçimi yürütmesi belki de bu vasiyetin ve yükümlüğün layıkıyla yerine getirilmeye çalışıldığının bir çabasıydı. I. Tukulti-

bazılarının canlı ele geçirildiği (geyik gibi) ifade edilmiştir. Canlı olarak ele geçirilen hayvanlar Asur şehrine götürülüp halka teşhir edilmiştir. Yetiştirilmeleri mümkün olan hayvanların ise bakımları yapılmıştır. Kral hayvan nüfusunu genişletmek konusunda tüccarları da görevlendirmiştir. Anlaşılan tüccar sınıfına mensup kimseler arasında *burhiš* (bir çeşit sığır?) ve tek hörgüçlü develer (*tamarātu*) gibi hayvanlardan sürüler oluşturarak bunların bakımlarını üstleneneler olmuştur. Bakınız: RIMA 2: A.0.89.7 (iv 1'-34a'): ss. 103-104.

¹⁶ İlk olarak Orta Asur kralı I. Tiglat-pileser'in yazıtlarında görülmekle birlikte 10. yüzyılda hüküm süren Asur krallarının yazıtlarında bir tür deniz canlısı olarak ismi geçen *nāhiru* kelimesinin muhtemel anlamları hakkında bakınız: Paula Wapnish, “Towards Establishing a Conceptual Basis for Animal Categories in Archaeology”, *Methods in Mediterranean*, (Ed: David B.Small), Brill, Leiden 1995, ss. 250-257. Ayrıca bakınız: CAD N/1: s. 137. I. Tiglat-pileser'in bir yazıtında bu canlının zıpkın gibi bir aletle (*pariangi*) avlandığından bahsedilmektedir. Ayrıca bu deniz canlısı onu oldukça etkilemiş olacak ki (belki görünüşünden belki de büyüklüğünden) onun bazalt taşından bir heykelini yaptırmış ve bu heykeli Lumaş kentinin dağlık bölgelerinden getirdiği bir *burhiš* heykeliyle birlikte Asur'daki sarayın girişine yerleştirmiştir. Bakınız: RIMA 2: A.0.87.4 (67'-71'): s. 44; A.0.87.5 (10'-14'): s. 46; A.0.87.11 (9'-15'): s. 57. Kral, *nāhiru*'yu tıpkı oğlu Asur-bel-kala gibi Büyük Deniz'de (*tāmtu rabītu*) avladığını söylemiştir. Bu ifade Akdeniz olarak anlaşılmalıdır. Bu konuda bakınız: Keiko Yamada, “From the Upper Sea to the Lower Sea: The Development of the Names of Seas in the Assyrian Royal Inscriptions”, *Orient* XL, 2005, ss. 35-36. Her iki kral da yazıtlarında Arvad adasından bir tekne ile denize açılarak bu canlıyı avladıklarından bahseder. Asur-bel-kala da babası gibi Asur'daki sarayın giriş kapılarının birisinin önüne *nāhiru* heykelleri yerleştirdiğinden bahsetmektedir. Bakınız: RIMA 2: A.0.89.7 (iv 3'): s. 103 ve (v 16'-19'): s. 105. Anlaşılan *nāhiru* avı hem eylem hem de söylem düzleminde kralların açık denizlerdeki hakimiyetine göndermede bulunmaktaydı.

¹⁷ *Senkurru* avlanan bir hayvandı. Metinlerde ayı ve panter gibi vahşi hayvanlarla birlikte geçer ve genellikle oldukça az sayıda avlanırdı. Bakınız: RIMA 2: A.0.101.2 (37'): s. 226 ve A. K. Grayson, *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858-745 BC)*, The Royal Inscriptions of Mesopotamia: Assyrian Periods (RIMA), 3, University of Toronto Press, Toronto 1996: RIMA 3: A.0.102.16 (347'): s. 84.

¹⁸ Bir tür manda olduğu düşünülmektedir. Bakınız: RIMA 2: A.0.89.7 (iv 26'): ss. 103-104.

¹⁹ Örneğin bakınız: RIMA 2: A. 0. 87.1 (vii 11'-16'): ss. 26-27.

²⁰ Watanabe 2002: s. 67.

²¹ Bakınız: CAD/R: s. 310 (2b) ve s. 313 (b).

Ninurta (1244-1208) çoban-çobanlık mecazi kullanımına yazıtlarında oldukça yoğun bir şekilde yer vererek hayvanlar ve insanlar arasındaki karşılıklı ilişki biçimini siyasi bir bağlamda ve tek taraflı, otoriter ve insan merkezli bir yapıda yeniden ancak daha geniş bir bağlamda kurgulamıştır.²² Bu tutum 1. binyılın yazıtlarında da devam ettirildi. Özellikle Yeni Asur döneminde çobanlık yükümlüğünün sınırı hayvan heykellerinin yapımı ve korunmasını da içerecek bir biçimde genişletilmişti.²³

12. yüzyıla birlikte I. Tiglat-pileser'in yazıtlarından itibaren hayvanlarla ilgili benzetme ifadeleri yaygınlaşmaya başlamıştı. Öldürülen ya da canlı olarak ele geçirilen vahşi hayvanlar düşmanların, bu hayvanların saldırmaya, korku salma ve cesaret gibi karakteristik özellikleri ise Asur krallarının benzer davranış biçimleriyle özdeşleştirildi.²⁴ Benzer bağlamlarda evcil hayvanlar da teslimiyeti, acizliği, güçsüzlüğü ve basitliği sembolize etmeye devam etti. Örneğin I. Tiglat-pileser bir yazıtında düşman Katmuhu ülkesinin ordusunu koyunlar gibi (*kīma šūbe*) telef ettiğinden bahseder.²⁵ Bu düşman ülkelerinin ya da ordularının koyunların öldürülmesi benzetmeleriyle ilişkilendirilmesi bu ülkelerin ve ordularının siyasi ve askeri anlamda güçsüz olduklarını göstermekten daha ziyade (ki nitekim bu ülkelerin tahkimatlı yerlerde bulunduğu ve ordularının güçlü olduklarından bahsedilir), Asur kralının onları yenme konusunda hiç zorlanmadığının ve koyunların öldürülmelerindeki kolaylık gibi (vahşi ya da güçlü hayvanların tersine) onların üstesinden geldiğinin belirtilmek istenmesinden dolayıydı. Ayrıca bu düşman birliklerinin asker sayısının az olmadığı ancak bunların beceriksiz, akılsız, söz dinlemez ve adeta sürü psikolojisiyle hareket eden koyunlar gibi oldukları ifade edilmek istenmiştir. Zira söz konusu düşman askerlerinin başları kuzuların (*zerqe*) başları gibi oldukça kolay bir şekilde gövdelerinden ayrılabilmekteydi.²⁶

Küçükbaş hayvanlarla ilgili benzetme ifadeleri yalnızca düşmanlara karşı Asur kralının zaferini ve üstünlüğünü göstermek amacıyla başvurulmuş edebi bir araç değildi. Koyun, kuzu ve keçi gibi küçük ve öküz gibi büyük baş hayvanlar²⁷ ekonomik yaşam ve dolayısıyla gündelik yaşam pratikleri için başlıca önemli tüketim ve ticaret ürünleriydiler. Bundan dolayı fethedilen ülkelerden canlı olarak ve çok sayıda elde edilen ganimet arasında her zaman öncelikteydiler. Ayrıca bu çiftlik ve otçul hayvanlar haraç ve vergi ödeme listelerinde de ilk sıralarda yer almaktaydılar. Yazıtlarda gelir türü olarak bu türden hayvanlar çoğu zaman birlikte geçmektedir. Bu hayvanlar içerisinde atlar (*sisū*), eşekler (*imēru*) ve katırlar (*parū*) da yer almaktaydı.²⁸ Bu türden hayvanlara Asur devletinin rehin olarak tuttuğu üst düzey kimselerin ülkelerine geri

²² "Hayvanlar gibi (*kīma buli*) kalabalık kara başlı insanlara çobanlık yaptım". Bakınız: RIMA 1: A.0.78.1 (i 30'-31'): s. 234.

²³ Örneğin II. Asumasirpal'in (883-859) bir yazıtının kutsama ve lanetleme bölümünde kral, tahta geçecek oğluna tanrı Asur'un Asur ülkesinin çobanlığını vereceğinden söz eder. Çoban olacak yeni kralın görevleri arasında sarayların kapı girişlerindeki aslan heykellerinin yerlerinden kaldırılmaması ve onların muhafaza edilmesi de yer almaktaydı. Bakınız: RIMA 2: A.0.101.32 (16'): s. 297.

²⁴ Watanabe 2002: s. 65.

²⁵ RIMA 2: A.0.87.1 (ii 20'): s. 15: ^{KUR}*kat-mu-ḫi-ma ki-ma šu-ū-be uš-na-il*.

²⁶ RIMA 2: A.0.87.1 (vi 5'-6'): s. 24.

²⁷ Yazıtlarda *šēnu* koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanları tanımlamak için *alpu* ise öküz kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır.

²⁸ RIMA 2: A.0.87.1 (vi 105'): s. 26 ve A.0.87.1 (v 6'): s. 22.

dönmelerinin karşılığı olarak da el konulabilmekteydi.²⁹ Metinlerde fidye karşılığı alınan hayvanların abartılı sayılarla ifade edilmesi her ne kadar gerçeği yansıtmasa da sayının çokluğu söz konusu tutsakların sosyal statüleri ve krallıklar açısından önemine göndermede bulunuyor olabilir. Orta ve Yeni Asur kral yazıtlarında hayvanların, geçtikleri siyasi, askeri ve dini bağlam ne olursa olsun, sayılarla ifade edilmesi ilgili bağlamın anlamsal değerinin artırılması ve ön plana çıkarılması açısından gerekli görülen ancak yanlış istatistiki bir bilgiydi. Abartılı sayıların metnin ilgili bağlamlarının içerisindeki anlamsal tutarlılığa uygunluğu açısından bir değeri vardı. Gerçek olup olmaması ikinci plandaydı ve hatta önemsizdi. Anlam (dolayısıyla metin), gerçeklikten önce gelmekteydi. Aynı şekilde belirli bir anlama, mesaja ve gösterge alanına uygun olduğu müddetçe metinlerdeki hayvan türleriyle kurulan (sözde) ilişki biçimlerinin birebir veya bütünüyle gerçeklik alanına tekabül etmesi gerekmiyordu. Farklı türde hayvan isimlerinin (çoğu zaman aynı veya benzer biçimlerde ve bir sıralamayla) sıralanmasının ve hatta yazıtlardaki birçok tematik ifadenin ve ilişkisel olayların da mantığı büyük oranda benzerdi: söylemin incelikli bir şekilde tasarlanmış dili ve metnin yapısal bütünlüğü gerçek olanın bilgisiyle uyumsuzluklar içerebilmekteydi.

Diğer taraftan Asur kral yazıtları, açık bir şekilde belirtmese de ganimet, haraç, fidye ve vergi kalemleri arasında oldukça önemli yer tutan küçük ve büyük baş çiftlik hayvanların ve at, katır ve eşek gibi nakliye ile lojistik açılarından önem arz eden hayvanların temini konusunda düşman ülkelere nasıl baskı yapıldığını göstermekteydi. Bu türden hayvanlar özenli bir şekilde yetiştirilmeli ve bakımları yapılmalıydı. Çünkü Asur karşıtı ve/ya ona bağımlı hale getirilen krallıkların veya kentlerin söz konusu hayvanların sayılarını artırma çabaları yalnızca ekonomik nedenlerle ilgili değil aynı zamanda siyasi bir stratejinin gereği idi. Hatta bir zorunluluktaki. Çok sayıda hayvana sahip olmak (“hayvan biriktirmek”) Asur devleti karşısındaki mağlubiyetlerden kaynaklanan birçok zor ve kötü durumdan en az hasarla kurtulmanın yollarından birisiydi. Hayvan bolluğu ve çeşitliliği hayatta kalabilmek adına askeri güç ve siyasi zekâdan sonra ikincil bir öneme sahipti. Bu bir nevi mağlubiyet, esaret, yarı özerklik, güvenlik ve hatta karşılıklı bağımlılık adına yönetilenin yönetene ya da mağlubun galibe ödeyeceği bedel kalemlerindendi. Yalnızca evcil değil aynı zamanda vahşi ve/ya egzotik hayvanlar da ödeme (*mandattu*) araçları arasında yer almaktaydılar. Özellikle egzotik nitelikte olanlar Doğu Akdeniz bölgesine yapılan askeri seferler ve Mısır ile yürütülen siyasi ve ekonomik ilişkiler çerçevesinde gündeme gelmekteydi. Bu hayvanlar arasında timsah (*namsuha*), maymun (*pagūtu*), lü.id/nāru (nehir-adamı/manda?) ve bazı deniz hayvanları (*ú-ma-a-mi* (*umāmu*) *šá* a.ab.ba gal-te) öncelikliydi.³⁰

Özetle Orta Asur krallarının yazıtlarında hayvanlar daha ziyade kralların av faaliyetleri bağlamında geçmektedir. Ayrıca hayvanlar krallara gönderilen vergi, haraç ve armağanlar içerisinde sayılmaktaydı. Bu hayvanlarla ilgili kayıtların bolluğu ile kralların başarıları (ve başarılı siyasetleri) arasında simetrik bir ilişki göze çarpmaktadır. Hayvan çeşitliliğinin fazlalığı

²⁹ Örneğin I. Tiglat-pileser, hükümdarlığının 3. yılında yani 1112 tarihinde Nairi ülkesindeki çok sayıda kralın dahil olduğu birkaç koalisyonu yenmesinden sonra söz konusu kraliyet ailelerine mensup rehin olarak ele geçirilen erkek çocuklarının ülkelerine geri dönmelerine karşılık onlardan 1200 at ve 2000 büyük baş hayvan almıştır. Bakınız: RIMA 2: A.0.87.1 (v 19'): s. 22 ve Ali Çiftçi, *The Socio-Economic Organisation of the Urartian Kingdom*, Brill, Boston 2017, s. 98.

³⁰ Örneğin bakınız: RIMA 2: A.0.89.7 (iv 29'-30'): ss. 103-104. Ayrıca bakınız: Amélie Kuhrt, *Eskiçağ'da Yakındoğu* (*M.Ö.3000-300*), Cilt I (Çev: Dilek Şendil), 2. basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 474.

kralların yeryüzü hakimiyet anlayışıyla ilintiliydi. Bu durum hayvanların yaşadıkları coğrafi koşulların çeşitliliğini akla getirmelidir. Çok çeşitli türde hayvanla karşılaşma ve onlara üstün gelme bir anlamda kralların dağlık alanlardan çöllere, denizlerden ovalara kadar her yere hâkim olduğunu göstermekteydi. Bu, bir iddiaydı ve bu iddiasını hükmettiği ve hükmedeceği bütün coğrafi alanlarla ilgili kendisindeki ekolojik bilginin varlığıyla kanıtlama ve gösterme niyetinde ve eğilimindeydi. Hayvan ekosistemlerine dair kayıtlar, egemenlik biçiminin (kısa ya da uzun süreli) farklı bir söylem biçimi olarak aynı zamanda Asur eko-teolojisiyle yakından ilişkilirdi. Zira bu kayıtlar temelde bir inanç ve pratik alanıyla ilgiliydi. Çevresel özelliklerin ve faktörlerin dinsel inanışlarla olan siyasallaşmış ilişkisini tanımlamaktaydı. Zira kral yazıtlarındaki ekolojik detayların öncelikli rolü çoğu zaman dini, siyasi ve askeri stratejilerin ve uygulamaların gerçekliğini, başarısını, gücünü ve sürdürülebilirliğini göstermek ve pekiştirmektir. Bu anlamda tanrısal desteğin tam ve sürekli olması hayatı bir öneme sahipti.

Yeni Asur Dönemi

Yeni Asur kral yazıtlarında hayvanlarla ilgili kayıtların temel işlevi büyük oranda Orta Asur kral yazıtlarındakine benzerdir. Bu kayıtlar Asur yanlısı ya da karşıtı bir olay ve olgu dünyasına aracılık eden ve çoğu zaman da düşmanlarla yapılan savaşlar bağlamında geçen siyasi/askeri ve ekonomik bir işleve sahiptir. 10. ve 9. yüzyıla tarihlendirilen kayıtlarda Yeni Asur kralları savaş ganimeti olarak küçük ve büyük baş hayvan sürülerine el koymaya³¹ ve avcılık faaliyetlerine³² devam ettiklerini ısrarla vurgulamayı sürdürdüler. Krallar bu dönemde avcılık faaliyetleriyle aslında doğayla bütünleşerek doğanın bir parçası olduğu dünya-evren düzenine katkı sağladıklarını daha belirgin bir şekilde ifade etmeye başladılar. Yeni Asur kral yazıtlarındaki bu yöndeki hemen hemen bütün kayıtlar hayvanlarla düzen tesisi arasındaki ilişkiyi daha fazla belirginleştirmeye ve keskinleştirmeye hizmet etmekteydi. Vahşi hayvanların avlanması, onların canlı olarak ele geçirilmelerinin, ekonomik bir getiri adına maddeye indirgenmelerinin ve hatta edebi bir ifadenin aracı haline getirilmelerinin gündelik yaşamda farklı faydaları ve kazanımları olmakla birlikte temelde bu türden kayıtlar ekolojik bir hükümlanlık anlayışının da parçasıydı. Bu anlayış kraliyetin birincil sahipleri dışındaki herkesi (düşman ya da tebaa fark etmez) etkilemeyi, ikna etmeyi, güç kullanmayı, dayatmayı, boyun eğdirmeyi ve gerekirse öldürmeyi düzen ve barış adına meşrulaştıran bir siyasi anlayışla ilgiliydi. Örneğin yazıtlarda hayvanlar üzerindeki hakimiyete işaret eden satırların düşmanların mağlup edilmeleriyle ilgili detaylardan önce ve sonra geçmesi söz konusu askeri seferlerin sorunsuz bir şekilde sonuçlanmış olduğunun kanıtı ve sonuçlanacağını habercisiydi. Metin içi bir içerik ve yapı bütünlüğünü açısından bu satırlar siyasi üstünlüğün öncesiyle ve sonrasıyla ilişkilirdi. Bundan dolayı temelde siyasi ve dini bir nedenin sonucu olan hayvanların öldürülmesi ya da canlı olarak ele geçirilmesiyle ilgili satırların özellikle olay/olayları öncelleyici ve tamamlayıcı bir yönünün ve

³¹ RIMA 2: A.0.98.1 (13', 57'): ss. 133-134 ve A.0.99.1 (öy. 15' ve ay. 5'): s. 144.

³² II. Asur-dan (934-912) bir mızrak (^{Gil}*pašhi*) yardımıyla ve at arabası üzerinde 120 aslan, 1600 vahşi boğa ve 56 fil öldürdüğünü söylemiştir. 2 oldukça iri/güçlü vahşi boğa ise pusuya (*ina šubte/šubat*) düşürülerek canlı olarak ele geçirilmiştir. Bakınız: RIMA 2: A.0.98.1 (68'-72'): s. 135. II. Adad-nirari (911-891) mızrakla (*pašhu*) öldürdüğü aslan (3600), vahşi boğa (240) ve fil (6) sayılarını verir. Ayrıca o, boğalardan ve fillerden bir kısmını canlı olarak ele geçirmiştir. 4 adet dişi filin pusuya düşürülerek (*ina šubte*), 5 adet filin ise tuzağa düşürülerek (*ina kippi /kippu*) ele geçirildiğinden bahseder. Bakınız: RIMA 2: A.0.99.2 (122'-127'): s. 154. Diğer krallarla ilgili benzer örnekler için bakınız: RIMA 2: A.0.100.5 (134'-135'): s. 178.

rolünün olduğu ileri sürülebilir. Bu bir açıdan da “hayvan-insan” arasındaki ilişkinin “insan-insan” arasındaki ilişkiye doğru kaydığı siyasi bir süreci imlemektedir.

Ele geçirilen savaş tutsakları veya bir şekilde (zorla ya da kendi istekleriyle) Asur egemenliğine tabi olanların Asur devletine yaptıkları ekonomik, siyasi ve hatta sosyo-kültürel katkı, bir şekilde ele geçirilen (ölü-canlı, ganimet, armağan) ve bakımı üstlenilen (çiftleştirme ve yetiştirme) hayvanların yaptıkları katkılarla örtüşmekteydi. Canlı olarak ele geçirilen vahşi hayvanlar bireysel kafeslerde kapatılma-teşhir ve eğlence amacına hizmet etmekteyken, evcil hayvanların durumları toplu yetiştiriciliğe uygun bir şekilde düzenlenirdi. Öldürülen ya da canlı olarak ele geçirilen hayvanlarla ilgili sayı belirtme gerekliliğinin mantığıyla, düşman kayıplarıyla ve tutsaklarıyla ilgili benzer istatistiki bilgilerin yazıtlara dahil edilme mantığı benzerdi. Her ikisi de olumlayıcı bir bolluğu imlemektedir. Evcil hayvan gündelik yaşamın farklı alanlarında kendisinden faydalanılabilen maddi dünyanın canlılarıydı. Vahşi hayvanlar ise bir tehdit unsuru olmakla birlikte bilinmezliklerle dolu gizemli bir dünyanın başıbozuklarıydılar.³³ Ayrıca vahşi hayvanlar kralların cesurlukları, marifetleri ve becerileri ile ilişkilendirilen mecazi kullanımın araçlarıyken, evcil hayvanlar düşmanların aşağılanmış hareketleriyle karakterize olmuştu. Yazıtlardaki insan-(vahşi) hayvan ilişkilerindeki detay, insan-(düşman) insan arasındaki ilişkilerin detaylarıyla büyük ölçüde paralel ve iç içeydi. Neticede türleri farklı olsa da iki yabancı ile karşı karşıya kalınma hali söz konusuydu. Muktedir, vahşi hayvanlara da düşmanlara olduğu gibi davranmaktaydı. Onları öldürmüş, tutsak almış, parçalara ayırmış ve maddi değeri olan parçalarını bir kenara ayırmıştır. Onları da insanları öldürdüğü silahlarla ve stratejilerle (pusu-tuzak ve savaşarak) ve insanların yaşadığı coğrafyalarda (dağlık alanlar, dar geçitler) ve iklim şartlarında (kış, soğuk, sıcak) öldürmüştür. Öldürdüğü düşmanlar gibi hayvanların da sayısını vermiştir ve tıpkı düşmanlara yaklaşımında olduğu gibi vahşi hayvanlara yaklaşımında da tanrılar adına ve onların destekleriyle iş gördüğü iddiasını gündemde tutmuştur. Çünkü her iki canlı türü de doğası gereği saldırgan ve çoğu zaman yola getirilemezdi. Asur kralı bu direniş tutumunu itaate (gerekirse zorla da olsa) dönüştüren bir kurtarıcı-aracıydı. Bir direniş biçimi öyle ya da böyle düzene bağlanmalıydı. İtaat etmek ya da buna zorlanmak hayatta kalmanın bir yoluydu. Uysal olunduğu takdirde hayat kalma şansı da artmaktaydı. Bir “yumuşama sürecine” girildiği takdirde boyun eğnlere beslenme, bakım ve güvenlik sağlanmaya başlanırdı.

Muktedirin düşmanlarla vahşi hayvanlara karşı davranışlarındaki en görünür fark kralların düşmanlara öldürme ile de sonuçlanabilen işkence uygulamalarıydı. Zira kral yazıtlarında sıklıkla görülen bedensel uzuvlara yönelik sakatlama ve acı çektirme pratiklerinin hayvanlara yönelik olmadığı görülmektedir. Ancak ayılar gibi bazı vahşi hayvanların insanlara işkence yapılmak için kullanılmış olduğu görülmektedir. Örneğin Yeni Asur krallarından Sanherib’in (704-681) ve Esarhaddon’un (680-669) yazıtlarında tutsak alınan düşman ülkelerinin krallarının ayılar (*dabû*, *asu*), köpekler (*kalbu*) ve domuzlarla (*šahû*) birlikte şehir kapılarının girişlerine bağlanarak ölüme terk edildikleri ifade edilmektedir.³⁴ Bu türden kayıtlar iki vahşinin Asur tarzı

³³ Watanabe 2002: ss. 4-5, 27.

³⁴ Ninive’nin girişine bağlanarak ayılar tarafından öldürülen krallardan bir tanesi de Sanherib’in çağdaşı Babil kralı Nergal-uşeşib olmuştur. İlgili örnekler için bakınız: A. K. Grayson –J. Novotny, *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC)*, *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP)*, 3/1, Eisenbrauns, Winona Lake-Indiana 2011: RINAP 3/1:1 (13b’-15’): s. 35 ve Erle Leichty, *The Royal Inscriptions of*

cezalandırma ve geride kalanları disiplinize etmeye çalışma pratiği açısından önemine işaret eder. Buna göre ölüm-kalım mücadelesi muktedirin otoritesinin gölgesinde gerçekleşir. İki aynı türün (!) karşılaşmasıdır bu. Asur kralı onları adeta birbirine kapatır.

Yeni Asur kral yazıtlarına göre hayvanlar önceki dönemlerde olduğu gibi vergi, haraç ve ganimet kaleminde öncelikli olarak önemli yer tutan³⁵ ve dini törenlerde kurban edilen³⁶ canlılardı. Savaşlarda kendilerinden stratejik anlamda yararlanılmaktaydı.³⁷ Hayvanlar ayrıca askeri seferlerde, gündelik hayatta ve kutlamalarda tüketilen besinler³⁸, bir lanetlenme vesilesi³⁹ ve nedeni⁴⁰, ticari metaların ve gündelik hayat eşyalarının hammaddesi⁴¹, mimari yapı unsurları

Esarhaddon, King of Assyria (680-669 BC), The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP), 4, Eisenbrauns, Winona Lake-Indiana 2011: RINAP 4: 1 (iii 42'): s. 18.

³⁵ Bu kalemler arasında koyun, öküz, keçi, inek, at, katır, eşek ve deve gibi birçok hayvan bulunmaktaydı. Çok büyük bir kısmı evcil hayvanlardan oluşmaktaydı. Örneğin II. Asurnasirpal (MÖ 883-859) döneminin sonuna kadar koyun ve öküz çifti öncelikliydi. III. Salmanassar dönemine (858-824) gelindiğinde bu ikiliye ara ara katırlar ve atlar eşlik etmeye başladı. V. Şamsi-Adad (823-811) ile develer ve II. Tukulti-Ninurta (890-884) ile ördekler (*işşürü rabû*) listeye dahil oldu. III. Tiglat-pileser (744-727) dönemiyle şu altılı çok sık zikredilmeye başladı: at, katır, koyun, öküz, iki hörgüçlü Asya tipi deve (*udru*) ve keçi. II. Sargon (721-705) ve Sanherib (704-681) dönemi kral yazıtları hemen hemen aynı hayvanlardan bahsetti. Sanherib'in kral yazıtında aynı hayvanlar aynı sırayla sıralanmıştı: atlar, katırlar, eşekler, öküzler, koyunlar ve keçiler. Ayrıca çoğu zaman bu hayvanlarla ilgili tür, cinsiyet ve yaş bilgisi de verilmiştir. Esarhaddon'un (680-669) ve Asurbanipal'in (668-627) kral yazıtlarında geçen hayvan adları büyük oranda aynıdır. Kimi zaman aynı türün farklı renge sahip olanından, kimi zaman da onların sağlık durumlarından da bahsedilmiştir. Örneğin Esarhaddon'un Elam ülkesinden aldığı ödemeler arasında kısırlaştırılmamış boğalar (*gumāhu šukhulu*) ile beyaz katırlar (*parû peşû*) da bulunmaktaydı. Bakınız: RINAP 4: 1 (iii 75'-76'): s. 19.

³⁶ Tanrılara kurban edilen hayvan yelpazesi oldukça genişti. Koyun, keçi, öküz gibi çiftlik hayvanları ile boğalar, kuşlar, balıklar ve kümes hayvanları kurban edilirdi. Yazıtlarda tanrılara hayvan kurbanı siyasi ve askeri seferlerin ve ekonomik ve diğer alanlardaki başarıların nihayete erdirilmesinin onuruna yapılırdı. Şükran amaçlıydı. Örneğin II. Tukulti-Ninurta bu manada tanrı Asur'a ördekler ve başkaca kuş familyasına ait hayvanları (*işşürü*^{MES}) kurban ettiğinden bahseder. Bakınız: RIMA 2: A.0.100.5 (29'): s. 172.

³⁷ RIMA 2: A.0.101.30 (95'-96'): s. 291. Örneğin atlar (*sisû*) oldukça kıymetliydi. Onlar ganimet listelerinde genellikle değerli metalar ve kimselerle (kraliyet ailesine mensup) birlikte geçmekteydi. At ayrıca krallığı siyasi-askeri ve lojistik açılarından daha güçlü kılan bir hayvandı. Örneğin bakınız: RIMA 2: A.0.99.2 (58', 69', 96', 103', 110', 121'): ss. 150-154. Ayrıca bakınız: Stephanie Dalley, "Foreign Chariotry and Cavalry in Reigns of Tiglath-pileser III and Sargon II", *Iraq* 47, 1985, ss. 38-48; L. Gürkan Gökçek -Faruk Akyüz, "Asur Ordusu", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 32, 2013, ss. 48-49.

³⁸ II. Asurnasirpal'in Kalhu'da, devletin yeni başkentinin açılışı amacıyla düzenlediği, imparatorluğun her yerinden 70 bine yakın kişinin katıldığı ve on gün boyunca sürdüğü geniş katılımlı ziyafetinden bahseden yazıtında tüketilen yiyecekler arasında birçok hayvan ve hayvansal ürün adı geçmektedir. Tüketilen hayvanların sayıları da verilmiştir. Bu sayılar bolluğu, bereketi ve geniş katılımın derecesini göstermek amaçlıydı. Buna göre: 100 yağlı öküz, 1000 sığır ve ahırda besili koyun, 14000 tanrıça İstar'a ait olan koyun ayrıca yine İstar'a ait olan 200 öküz, 1000 *siserhu*-koyunu, 1000 kuzu, 500 ayalu geyiği, 500 geyik, 1000 ördek (*işşürü rabûtu*), 500 başka cins ördek (*usû*), 500 kaz, 1000 *mesekku* kuşu, 1000 *qāribu* kuşu, 10000 güvercin, 10000 üveyik kuşu, 10000 ufak kuş, 10000 balık, 10000 aktavşanı, ayrıca bol miktarda yumurta, bal, süt, peynir, tuzlanmış büyük baş hayvan eti de tüketilen besinler arasında sayılmıştır. Bakınız: RIMA 2: A.0.101.30 (102'-154'): ss. 292-293.

³⁹ II. Asurnasirpal'in bir yazıtının sonundaki lanetleme bölümünde kralın sözlerinin ve işlerinin anlatıldığı bu yazıtta zarar verenlerin lanetleneceği söylenmiştir. Yazıtı (taş bir stel-Kalhu monoliti) hayvanların ve vahşi hayvanların yaşadığı ya da gezindiği yerlere bırakan ve terk eden böylece hayvanlar tarafından zarar verilmesine neden olanlar açıkça lanetlenmektedir. Bakınız: RIMA 2: A.0.101.17 (v 61'-62'): s. 253.

⁴⁰ Özellikle lojistik değeri olan hayvanların düşman eline geçmesine neden olanlar (bu bir anlaşmanın bozulması şeklinde de olabilir) lanetlenmekteydi. Örneğin II. Tukulti-Ninurta dönemine ait bir yazıtta şöyle söylenir: "Bit-Zamani'li Amme Ba'al'a merhamet gösterdim ve ondan tanrı Assur önünde yemin aldım: 'atları düşmanlarıma ve rakiplerime verirken, tanrı Adad'ın şimşekleri ülken üzerine olsun'". Bakınız: RIMA 2: A.0.100.5 (23'-25'): s. 172.

⁴¹ Fil dişi eserler ya da keçi derisinden yapılan nehir taşıtları gibi. Bakınız: RIMA 2: A.0.101.1 (iii 61'): ss. 216-217. Ya da bir deniz canlısının (*nahiri binut tamdi*) dişleri gibi. Bakınız: RIMA 2: A.0.101.1 (iii 87'-88'): s. 219 ve A.0.101.2 (29'-30'): s. 226. Fildişi ayrıca bölgeler arasındaki ticari emtia dolaşımında değerli bir hammadde olarak değerlendirilmiştir. Bakınız: Pekşen 2018: s. 384.

(hayvan heykelleri şeklinde)⁴² ve devlet başkentlerinde ve idari merkezlerde halka teşhir edilerek eğlencenin, iknanın ve peyzajın canlı araçları ya da süsleme objeleri olarak değer kazandılar. Başkentlerde ve idari merkezlerde halka ya da saray maiyetine sergilemek için ya da başka diğer nedenlerden ötürü bir araya getirilen hayvan türleri oldukça çeşitliydi. Bu hayvanlar büyük oranda askeri seferler, avcılık faaliyetleri ve ödeme-armağan yoluyla ele geçirilmekteydi. Özellikle vahşi ve egzotik nitelikteki hayvanlar dikkat çekmekte ve görenlerde oldukça merak uyandırmaktaydı. Bu türden hayvanlara sahip olmak temelde bir prestij ve güç meselesiydi.⁴³ Bu hayvanlar daha önceki dönemlerde olduğu gibi genellikle Doğu Akdeniz bölgesinden ve Mısır'dan gelmekteydi. Bit-Adini ülkesinden II. Adad-nirari'ye (911-891) büyük ve küçük dişi maymun gönderilmesi⁴⁴, II. Tukulti-Ninurta'nın (890-884) Fırat kıyılarında deve kuşlarını avlaması⁴⁵, II. Asurnasirpal'in (883-859) dağlardan ve ormanlardan aslan yavruları, kaplanlar, ayılar ve leoparlar yakalayıp getirerek başkent Kalhu'da teşhir etmesi⁴⁶ ve III. Salmanassar'a (858-824) Mısır'dan çift hörgüçlü deve (*gammalu*), manda (*alpu nāru*), gergedan? (*sadēya*), antilop (*sūsu*), dişi fil (*pīru*), dişi maymun (*pagū*) ve kuyruksuz maymun (*uqūpu*) gönderilmesi⁴⁷ ile ilgili benzer kayıtların hepsinin böylesi bir işlevi ve amacı vardı. Hayvanlarla ilgili sayı vermeyi her zaman önemseyen krali yazıtların ifade geleneği egzotik hayvanları da pas geçmemiştir. Ancak bu türden hayvanların sayıları diğerlerine nazaran her zaman aşağıda kalmıştır. Bunun nedeni çoğu zaman egzotik hayvanların diğer hayvanlara nazaran güçlü bir savaş ganimeti ya da haraç bedeli olarak görülmemeleriydi. Söz gelimi bir kaplana ya da timsaha sahip olmanın öncelikli nedeni iktisadi değildi, zira bu türden hayvanların ekonomik getirisi oldukça sınırlı ve zayıftı. Ayrıca bu türden hayvanlar türleri gereği diğer hayvanlardan daha az sayıdaydılar.

9. yüzyıldan sonraki kral yazıtlarında hayvanların benzetme unsurları olarak kullanımlarının belirgin bir şekilde yaygın bir edebi ifade geleneği halini almaya başladığı görülmektedir. Kral yazıtlarında hayvanlarla ilgili benzetme ifadeleri genellikle tarihsel olaylarla ve kişilerle ilişkili olması açısından değerliydi ve işlevseldi. Özellikle II. Sargon hanedanına mensup 8. ve 7. yüzyılın kral yazıtlarında Asur krallarının ve düşmanlarının savaşlardaki ve savaşlardan sonraki davranış biçimleri, çok değişik türde hayvanın (aslan ve boğa ikilisi öncelikli olarak devam etmekle birlikte), karakteristik özelliklerine benzetilmiştir.⁴⁸ Benzetmelere dayalı ve

⁴² Örneğin Sanherib metallere ve taşlardan yaptırdığı ufak dağ koyun (UDU *šadi* ^dLAMMA) heykellerini saray yapılarının kapı cıvataları olarak kullanmıştır. Bakınız: RINAP 3/1: 1 (85'): s. 39.

⁴³ Benzer niyetler, çoğu zaman avcılık faaliyetleri çerçevesinde, Orta ve Yeni Asur dönemleriyle çağdaş Hitit, Geç Hitit ve Urartu dönemleri için de geçerliydi. Bu konuda bakınız: Ahmet Ünal, "Çivi Yazılı Belgeler ile Paleoostolojik ve Arkeolojik Buluntular Işığında Eski Anadolu'da Avcılık", *Stratonikeia'dan Lagina'ya: Ahmet Adil Turpan Armağanı*, (Ed: Bilal Söğüt), Ege Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 665-669; Pınar Pınarcık –Bilcan Gökce - Suat Ayakan, "Geç Hitit Tasvir Sanatında Betimlenmiş Av Sahneleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Prof. Dr. Recep Yıldırım'a Armağan*, (Hazırlayanlar: P. Pınarcık, B. Gökce, M. S. Erkek, S. C. Kandal), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, ss. 389-411.

⁴⁴ RIMA 2: A.0.99.2 (48'): s. 150.

⁴⁵ Pauline Albenda, "Assyrian Royal Hunts: Antlered and Horned Animals from Distant Lands", *BASOR* 349, 2008, s. 61.

⁴⁶ RIMA 2: A.0.101.2 (31b'-38a'): s. 226.

⁴⁷ RIMA 3: A.0.102.89 (1'): s. 150.

⁴⁸ Savaş, düşman, sefer, ölüm ve firar gibi askeri faaliyetler ve hareketlilik ile ilgili mecaz kullanımında sadece hayvan isimlerinden yararlanılmamıştır. Yeni Asur kral yazıtları benzer durumları ekoloji, iklim, tarım, tanrısal öğeler ve

karşılaştırmalı kullanım kraliyete, onların meziyetlerini ve başarılarını göstermede ve muhatapların bunu alımlamasında bir zenginlik sağlamaktaydı. Bu ifade biçimleri artırılmış bir gerçeklik ve bilinç uyanışına yol açardı. Böylece eylemsel farkındalığın sahnesi hazırlanır, sunulur ve buradan bir dönüt almak istenirdi. Nihayetinde hayvanlar ve insanlar sembolik alanda birbirlerinin sınırlarında dolaşmış ve karışmış olurdu. Bu dolanmışlık hali kendisini hayvanlarla ilgili benzetme unsurlarına kralların düşmanlarına karşı eylemsel ve sembolik stratejilerini ve düşmanların bu duruma karşı takındıkları tavırları daha iyi bir şekilde betimlemek ve açıklamak amacıyla yoğun bir şekilde başvurulmasında da göstermekteydi.

Hayvanlarla ilgili benzetme ifadelerinin I. Salmanassar döneminden Asurbanipal (668-627) dönemine kadar edebi bir araç olarak kullanıldığı bilinmekle birlikte bu konudaki en yoğun örnekler II. Sargon (721-705) ile Sanherib dönemlerine aittir.⁴⁹ Hayvanların benzer özellikleriyle özdeşleştirilen bu ifade biçimleri kralın ve kraliyetin hakimiyetini ve üstünlüğünü göstermekteydi.⁵⁰ Kralî ifadenin erken dönemlerden itibaren mecazi anlamda en çok ilişkili olduğu hayvan aslandı.⁵¹ Örneğin II. Adad-nirari bir yazıtında güçlü, üstün ve yetenekli yönlerini överken kendisini (erkek) bir aslan (*labbaku ù (zikaraku)*) olarak tanımlamıştır.⁵² “Ben bir aslanım” şeklindeki söylem takip ve taklit edilerek sonraki Yeni Asur krallarının yazıtlarında edebi bir ifade geleneği halini aldı.⁵³ Aslan olan kral ifadesi (kimi zaman hayvanların cinsiyetlerinin erkek olduğu da ayrıca vurgulanmıştır) geçtiği hemen hemen bütün yazıtlarda kralların kahraman ve savaşçı oldukları yönündeki övgü ifadelerinden sonra gelmekteydi. Bu durum (farklı kralların yazıtlarında bu söylem biçiminin aynı sırayla, kelimelerle ve bağlamlarda geçmesi (*uršanaku-qarradaku-labbaku*: (ben) kahramanım, savaşçıyım ve aslanım)) sadece aslan ile kralın savaşçı özellikleri arasındaki benzerlikleri göstermeye yönelik artırılmış ya da genişletilmiş bir gerçeklik tasavvuru inşa etmekle ilgili değildi. Bu durum ayrıca en erken dönemlerden beri kral yazıtlarındaki içerik ve biçimsel ifade geleneğiyle de ilgiliydi: bir kralın yazıtındaki içeriğin ifade ediliş tarzı, işlediği temalar ve hatta ifade kalıpları gibi metin içi yazınsal dizaynlar ile metnin düzenleniş biçimi ve satırların yer aldığı çivi yazılı malzemenin şekli ve boyutu gibi dışsal özellikler çoğu zaman (zaman içerisinde yenilikler ve değişiklikler söz konusu olmakla birlikte) birbirinin benzeriydi ve hatta aynıydı. Bu durum kralların kullandıkları kralî unvanlardan ve övgü ifadelerinden askeri seferlerdeki süreçlerin sırasına, standartlaşan propaganda ve abartma biçimlerinden lanetleme ve kutsama pasajlarındaki içeriklere kadar çok geniş bir alanı içermekteydi.⁵⁴ Benzer bir şekilde hayvanlarla ilgili edebi

gündelik materyaller ile ilişkili benzetmelerle de ifade eden içeriklere sahiptir. Bakınız: Marc Van De Mieroop, “Metaphors of Massacre in Assyrian Royal Inscriptions”, *Kaskal* 12, 2015, ss. 291-317.

⁴⁹ David Marcus, “Animal Similes in Assyrian Royal Inscriptions”, *Orientalia*, 46/1, 1977, s. 86.

⁵⁰ Foster 2002: s. 285.

⁵¹ Mezopotamya kralî ifade geleneğinde aslanlarla ilgili benzetme biçimleri ve ifadeleriyle ilgili genel bir değerlendirme için bakınız: Chikako E. Watanabe, “The Lion Metaphor in the Mesopotamian Royal Context”, *Topoi: Orient-Occident. Supplement* 2, 2000, ss. 399-409.

⁵² RIMA 2: A.0.99.2 (15’): s. 147. Esarhaddon’un Zincirli stelinde benzer bir ifade (*labbu nadru*: “(ben) öfkeli bir aslanım”) geçer. Bakınız: RINAP 4: 98 (öy. 4’): s. 187.

⁵³ Örneğin II. Asumasirpal döneminin yazıtlarında. Bakınız: RIMA 2: A.0.101.1 (32’-33’): ss. 195-196 ve A.0.101.20 (43’): s. 264. Sanherib bir aslan gibi (*labbiš*) öfkelenir, silahlarını kuşanır, miğferini giyer ve ordusunu hazırlayarak düşman üzerine harekete geçer. Bakınız: RINAP 3/1: 18 (v 11b’-19’): s. 154.

⁵⁴ Bakınız: Joan Westenholz, “The King, the Emperor, and the Empire. Continuity and Discontinuity of Royal Representation in Text and Image”, *The Heirs of Assyria*, (Ed: S. Aro ve R. M. Whiting), Melammu Symposia 1.The

ifade unsurlarının (benzetmeler ve kinayeler) kullanımında da bir tek tipleşme ya da standartlaşma söz konusuydu. Asur tahtına çıkan hemen hemen her Asur kralı, yazıtlarında, kendisinden önceki kralların yazıtlarındakine benzer bir şekilde hayvanlarla ve söz konusu hayvanların benzer karakteristik özellikleriyle kendi icraatlarının detayları (özellikle savaş-düşman bağlamında) arasında ilişki kurmaktaydı. Bu benzerlik hatta çoğu zaman aynılık “edebi bir geleneği takip etme ısrarı” olarak okunabilir. Bu ısrar bir yönüyle eski kralların yazıtlarındaki içerik ve biçime duyulan saygının ve bundan elde edilecek aktüel kazanımların sonucu olarak görülmüş olmalıdır. Ancak aynı zamanda olay anlatımının benzetme unsurlarıyla bir biçim ve içeriğe kavuşturulmasının söz gelimi askeri seferlerin ve savaşların öncesinde ve sonrasında meydana gelen gelişmelerin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğinin daha vurucu ve anlaşılır bir biçimde açıklanmasına-betimlenmesine veya gösterilmesine güçlü bir şekilde katkı sağlamış olduğuna duyulan bir “edebi inancı” da göstermekteydi. Bu açıdan söz gelimi aslan ya da boğalarla Asur kralları arasındaki davranış biçimleri açısından benzerlik, aynılık ve temsillik ilişkisiyle ilgili kayıtlar edebi bir ifade geleneğini göstermesi noktasında da bir anlama ve değere sahipti.

Dolayısıyla bir Asur kralının yazıtlarındaki avlanan, öldürülen ve farklı yollarla ele geçirilen hayvanlarla veya hayvan benzetmeleriyle ilgili kayıtlar bir yanıyla sembolik bir anlam dünyasının birleşenlerini oluşturmaktayken, diğer yandan bu kayıtlar birtakım tarihsel olaylarla ilişkilidir. Bu anlamda eylem ve söylem arasındaki bir alanda belirleyici ve aktif bir rolü bulunan hayvanlar kralî hakimiyete dair kurgulanan edebi bir ritüelinin pasif aktörleri konumuna indirgenmişlerdir. Onlar yazınsal adet haline gelmiş edebi bir ritüelin aktörleriydiler. Kral olmanın gereğini ve sorumluluklarını göstermek konusunda önemli bilgilendirici-öğretici araçlar barındıran bu ritüelin etkin üyeleri olan bu pasif aktörler bir kurguyu (kralın şahsının merkezde yer aldığı bir olay anlatımı) güçlendiren ve pekiştiren ayrıntılardı. İlk etapta sıradan tarihi bir olayla ilgili gözükmeyle birlikte bu kayıtlar hemen hemen her zaman işaret edilen başka bir olgunun kanıtları olarak sunulmaktaydı. Sadece bu kanıt sunma biçimi tarihi bir anekdotun içerisine yedirilmişti.⁵⁵

Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki 2000, ss. 99-125; Kyle R. Greenwood, “The Hearing Gods of the Assyrian Royal Inscriptions”, *Journal of Ancient Near Eastern Religions* 10/2, 2010, ss. 211-218; Esma Öz - İrfan Albayrak, “Çiviyazılı Belge ve Kitâbelerde Kralları Tanımlayan Unvan ve Sıfatlar”, *History Studies* 7/1, 2015, ss. 139-150 (özellikle ss. 143-145); Gökhan Kağnıcı, “Eski Mezopotamya’da Bir İktidar ve Rıza Üretim Aracı Olarak Tarihyazını”, *Cogito* 73, 2013, ss. 305-329.

⁵⁵ Örneğin V. Şamsi-Adad (823-811) ve ordusu kralın 4. yılı seferleri dahilinde Zabdi ve Zaban şehirleri arasındaki bir geçitten geçerken karşılarına çıkan 3 aslanı öldürdüklerinden bahsetmektedir. Güvenlik gerekçesiyle öldürüldüğü iması içermekle birlikte bu kayıt her zaman olduğu gibi muhtemel savaşın galibini öncelleyen bir kanıttır. Ayrıca kayıt kralın tekin olmayan, ıssız ve çorak yerlerin hâkimi olduğuna işaret eder. Aksi halde bir geçitten geçen bir ordunun, karşılarına çıkan 3 aslanı öldürmesiyle ilgili oldukça istisnai bir kaydın kendi başına tarihsel bir olay olarak sunulmasının hiçbir değeri ve anlamı yoktur. Bakınız: RIMA 3: A.0.103.1 (iv 2’-3’): s. 187. Gökyüzünün kanatlı kuşlarının bile girmedikleri/uçmadıkları üçra ve zorlu yerlere gidebilen/ulaşmakta zorla çekmeyen bir kral imajının amacı da benzerdir. Bakınız: RIMA 2: A.0.99.2 (83’): s. 152.

Krallar söz dinlemez, itaati geciktiren amansız düşmanlarını koyunlar ve kuzular gibi dağıtır, alıp götürür veya doğrar⁵⁶, burunlarına öküzler gibi boyunduruk takar⁵⁷, üzerlerine aslanlar, vahşi boğalar ve yırtıcı kuşlar gibi şiddetle, öfkeyle ve ansızın saldırır⁵⁸ ve onları balıklar (*nūnu*) gibi tuzağına düşürürdü⁵⁹. Asur kralları ve ordusu düşmanı dağ, ova ve bayır demeden bir kartal (*erū*) edasıyla arar⁶⁰, öfkesinin bir emaresi olarak bir yaban keçisi gibi ayaklanarak şahlanırlar⁶¹ ve ordusu çekirge sürüleri gibi (*kīma tibut aribi/erbū*) düşmanın üzerine ve şehirlerine çökerdi.⁶² Asur kralının gücü ve şiddeti karşısında düşmanlar çoğunlukla kuşlar (*işşūru*), tavşanlar (*arrabu*), tilkiler (*šēlebu*), sürüngenler (*pašultu, hallulāya*), fareler (*šikkū*), karacalar (*nālu*), vaşaklar (*azaru*) ve yarasalar (*šuttinnu*) gibi kaçma eğilimindedirler.⁶³ Ayrıca düşmanların korkudan kalpleri güvercinler gibi (*summatu*) delicesine çarpar ve onlar Asur kralı karşısında yaban eşekleri (*serremtu*) gibi çöküp merhamet dilerdiler.⁶⁴ Asur baskısından kaçabilenlerin nereye gittikleri, nerede saklandıkları ve nihayetinde akıbetlerinin ne olduğu tıpkı bu hayvanlar gibi kimi zaman Asur kralları tarafından bilinmemekteydi.⁶⁵ Genellikle 9. ve 8. yüzyıldan sonraki yazıtlarda bir hayvanı başka bir hayvanın özelliklerine benzeterek verme ve hayvan benzetmelerinin ters yüz edilmeleriyle ilgili örneklerle de karşılaşmaktadır. Aslan ya deve kuşunun kafesteki kuşlar misali öldürülmeleri, develer ile eşeklerin yürüyüşlerinin keçilere benzetilmeleri ya da develerin küçük baş hayvanlar gibi dağıtılmaları türünden benzetmeler bu duruma örnek gösterilebilir. Bazı hayvanlar hem Asur krallarının hem de düşmanlarının davranış biçimlerine uygun karakteristik özellikler göstermekteydi. Balıklar, kuşlar ve çekirgeler bu konuda başı çeken hayvanlardı. Örneğin çekirgeler hem Asur ordularının hem de düşman ordularının çokluğuna işaret edebilmekteydi.⁶⁶ Kafesteki kuşlar düşmanların korkaklıklarını,

⁵⁶ Marcus 1977: ss. 92-93; D. D. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia, Historical Records of Assyria from Sargon to the End* (ARAB), II, The University of Chicago Press, Chicago 1927: ARAB II: 39: s. 20; A. K. Grayson - J. Novotny, *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC)*, The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP), 3/2, Eisenbrauns, Winona Lake-Indiana 2014: RINAP 3/2: 230 (87'-88'): s. 333.

⁵⁷ RIMA 2: A.0.87.2 (27'): s. 34.

⁵⁸ RIMA 2: A.0. 101.17 (iv 74'): s. 250; RIMA 3: 2010 (16'): s. 233 ve A.0.102.5 (iii 5'): ss. 29-30; RINAP 3/1: 17 (iv 25'-27'): s. 134; RINAP 4: 6 (i 1'-3'): s. 47.

⁵⁹ RINAP 4: 1 (ii 73'): s. 16.

⁶⁰ RIMA 3: A.0.103.1 (ii 52'): s. 184.

⁶¹ RINAP 3/1: 16 (v 3'): s. 117.

⁶² ARAB II: 10: s. 5; 59: s. 30.

⁶³ Çok sayıda benzer örnek için bakınız: Marcus 1977: ss. 88-100.

⁶⁴ RINAP 3/1: 22 (iv 32'-33' ve vi 29'-30'): ss. 179, 184.

⁶⁵ Kimileri "bir domuz gibi intihar etmeyi tercih etmiştir". Bakınız: ARAB II: 22: s. 10. Diğer yandan vahşi hayvanların davranışlarını taklit etmek (vahşi) doğada hayatta kalabilmeyi sağlayabilirdi. Gilgamesh Destanının kahramanı Enkidu böyle bir kahramandı. O, yırtıcı ve vahşi hayvanların ekosisteminde onlarla dost bir şekilde yaşamını sürdürebilmekteydi. Hayvanlara has özelliklerle karakterize (kısmen olsa bile) olanların/edilenlerin doğayı eylemlerine aracı kılması çoğu zaman siyasal bir tutumun sonucuydu. Bunun örneklerine bütün eski Mezopotamya tarihi boyunca rastlamak mümkündür. Örneğin Gilgamesh Destanı bağlamında yapılan bir tartışma için bakınız: Özen Nergis Dolcerocca, "Gilgamesh Destanı ve Siyasi Egemenliğin Ekolojik Temelleri", *Cogito* 93, 2019, ss. 24-34. Ayrıca Enkidu'nun hayvansı doğasına dair bakınız: Simonetta Ponchia, "Gilgamesh and Enkidu: The Two-thirds-god and the Two-thirds-animal?", *Animals and their Relation to Gods, Humans and Things in the Ancient World*, (Ed: Raija Mattila- Sanae Ito- Sebastian Fink), Universal- und kulturhistorische Studien. Studies in Universal and Cultural History, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2019, ss. 187-210.

⁶⁶ Mieroop 2015: s. 300.

acizliklerini ve çaresizliklerini betimlerken⁶⁷, söz gelimi kartal Asur ordularının ve savaş arabalarının zorlu arazileri kolayca aşabilmeleri için kullanılmış olan bir mecaz unsuruydu.⁶⁸

Özellikle 1. binyılın Asur kral yazıtlarında benzer çok sayıda kayıt bulmak mümkündür. Bu hayvan benzetmeleri genellikle düşmanların yaşadığı yerlerin coğrafi özelliklerine uygunluk arz etmekteydi.⁶⁹ Düşmanların sergiledikleri tavırlar, haller ve düşünceler ile söz konusu hayvanların doğal-karakteristik özelliklerinin uygunluk arz etmesine dikkat edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kral yazıtlarının kâtiplerinin yaptıkları yalnızca doğalarını yaşamaktan başka bir gayesi olmayan hayvanların hareketlerini insanlarınkine uygun düşen bir niteliğe büründürerek onların bu doğal davranışlarını insani özelliklerle donatmak diğer yandan bu özelliklerin olumlu olanlarını Asur kraliyetiyle (çoğu zaman Asur krallarıyla) olumsuz olanlarını ise Asur karşıtlarıyla özdeşleştirmek olmuştur. Asur kral yazıtlarının kâtipleri mecazi dil kullanımının söylemsel düzlemde kralî başarıyı besleyen ve süsleyen ifade gücüne ve etkisine ne derece katkı sağladığının gayet farkındaydılar. Benzeşime dayalı bir dil uzun ve yorucu cümleleri kısaltır ve kolaylaştırır, olayı ve olguyu muhataplar nazarında daha anlaşılır (herhangi bir mesaj ve uyarı varsa bunu daha açıktan ve etkili bir şekilde gösterir veya hissettirir) kılar ve gereksiz detayları arka plana atıp olayın veya vakanın can alıcı kısmını ya da kısımlarını ön plana çekerek metindeki odak noktalarını belirginleştirir. Dolayısıyla hayvanı ve hayvanın karakteristik özelliklerini ve davranış biçimlerini bilen ve tanıyan diğer bir deyişle hayvanlarla insanlar arasındaki ilişkinin deneyimsel birikimine sahip bir toplum ve kültür için bir benzetme unsuru olarak hayvanlardan bahsedilmesinin bilinçli bir akıl yürütme biçiminin edebi sonucu olduğu ifade edilmelidir. Olayların önemli görüldüğü ve olaylarla ilintili olduğu noktada önem arz eden hususların kayda geçirilmesinde hayvanların, onların karakteristik özellikleriyle insanların (tanrı Asur yanlısı ve karşıtı) nitelikleri arasında kurulan benzeşim biçimli ilişki aracılığıyla olayların ve olguların daha belirgin bir şekilde kavranması noktasında önemli rolleri bulunmaktaydı. Diğer yandan benzetme unsurlarına sıklıkla yer verilmesi aynı zamanda yazıtların düzenlenmesinde de pratiksel kolaylıklar sağlamaktaydı. Kralların bütün icraatlarının detaylarını kayıt altına almanın gereği yoktu. Aynı zamanda buna imkân da yoktu. Zira satırları muhafaza edecek olan alan sınırlıydı. Anlatının sınırını ve çerçevesini öncelikli olarak yazıyı muhafaza edecek materyalin (söz gelimi bir stelin ya da tabletin) çapı belirlemekteydi. Böylece hem yerden tasarruf edilmiş hem de olayların farklı bir anlatı formunda sunulabilmesinin olanakları ve imkanları görülmüş olunmaktaydı. Ön plana çıkarılacak olan konular belliydi: temelde kralların başarılı icraatlarıyla ilgili olanlar. Dolayısıyla her kralî yazıtın bu anlamda bir özet, kısaltmış ve kırpılmış (kimi zaman kasıtlı ve başka metinlerden derlenme sürecinden kaynaklan) bir anlatı formu olduğu söylenebilir.⁷⁰

Kral yazıtlarında hayvanlarla ilişkinin duygusal boyutu (saray kabartmalarındaki ve stellerdeki tasvirlerin tersine) çoğunlukla yansıtılmaz. Bu ilişki tek taraflıdır ve yapaydır.

⁶⁷ Bakınız: Şeyma Ay Arçın, “Eski Mezopotamya Yazılı Kaynaklarında MUŞEN/işşuru “Kuş” ve Sembolizmi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih Okulu Dergisi* XXXIX/12, ss. 511-513.

⁶⁸ ARAB II: 142: s. 75.

⁶⁹ Zira bu durum tarihsel ve ekolojik gerçekliklere uygunluk arz etmekteydi. Örneğin Esarhaddon bir yazıtında Bazu ülkesini, yılanların (*şerru*) ve akreplerin (*zuqıqıpu*) çok olduğu bir yer olarak tarif etmiştir. Bu çokluğu ise karıncaların (*kulbābu*) bolluğuna benzetmiştir. Bakınız: RINAP 4: 2 (iii 9’-14’): s. 31.

⁷⁰ Kağnıcı 2013: ss. 309-311.

Kurgulanmıştır ve semboliktir. Kasıtlıdır ve bir amaca yöneliktir. Onlarla ilişkinin çerçevesi (ve onlarla karşılaşma) bu özellikler açısından bir anlam ifade eder. Birçok farklı türde hayvan ismi geçmekle birlikte bu türlerin farklılığı büyük oranda silinir ve onlar büyük oranda kurgulanan bir anlam ve hakikate katkı sağlayacak bir siyasi, dini ve edebi monoloğa indirgenirler. Kendileriyle kurulan ilişki biçimleri (şiddet içerikli davranışlar ya da yaşamaları yönündeki çabalar) belirli bir kültürel ve askeri pratiğin siyasal ve dinsel yönlerinin daha iyi anlaşılması içindir ve şeklindedir. Kralların hayvanlarla ilişkisi, tıpkı onların düşmanlarla, yeni coğrafyalarla, metalarla, bitkilerle ve doğayla kurduğu ilişki biçimlerindeki gibi nihayetinde “düzen ütopyasının” amacına hizmet etmektedir. Ekolojik bir tahribatın kurbanlarından defalarca kutsanan bir evren hakimiyetinin beslenmesi söz konusuydu. Asur krallarının bir şehirden başka bir şehre, bir geçitten başka bir geçide, dağlık alanlardan başka bir dağlık alana, dağlık alanlardan ovalara, vadilerden çöllere ve deniz kıyılarına geçişiyle ilgili kayıtlar aynı zamanda buralara hükmedişin kanıtı olarak sunulmaktaydı. Mekâna-doğaya ve buralardaki canlı ekosistemine dair tasvir biçimlerinin Asur siyasal ve dinsel doğruculuğunun ve algı biçimlerinin ekolojik bilgiye dayandırılarak kanıtlanma tarzıydı. Bundan ötürü yazıtlardaki fauna ve flora bilgisi gelişigüzel bir edebi süsleme aracı değil aksine “tasarlanmış bir işlerlik zemini” oluştururdu. Ekolojik detaylar (hayvan ekosistemiyle bütünlüklük bir biçimde) siyasallaştırılmıştı.⁷¹

Günümüzde domuz, sansar, yılan, maymun, çakal gibi bazı hayvanlar hakaret dilinin bir aracı olarak dilde karşılıklarını bulmalarına rağmen bu hayvanlar kral yazıtlarında bu tür bir söylem biçiminin taşıyıcıları olarak görülmezler. Bu tür vahşi hayvanlar daha ziyade düşmanlarla özdeşleştirilmişlerdir. Asur düşmanları tıpkı tilkiler, kuşlar, fareler ve sürüngenler gibi savaş alanlarını terk ederek inlerine, yuvalarına ya da ufak deliklerine kaçmışlardır. Bu türden benzetme ifadeleri yazıtlarda farklı hayvanlarla ilişkili bir şekilde sıklıkla geçmektedir. Düşmanlığı neticesinde zorla boyun eğdirilmiş olan kimse ehlileştirilen ve evcilleştirilen bir vahşi hayvan gibi algılanmıştır. Bu (vahşi) hayvan kralın sabanına geçirilmiş bir öküz gibi itaate zorlanmıştır.⁷² Boyunduruk hayvanı, siyasi teslimiyeti vurgulayan, bir tahakküm anlayışıyla yakından ilgili yaygın bir semboldü. Sembolik alanda vahşi hayvanların boyunduruğu düşmanların boyunduruğuyla eş değerdirdi. Ayrıca bu durum “itaati gündeme getirerek yöneten ve yönetilen arasındaki bir farkı (eşitlikten daha ziyade)” gösterir.⁷³ Fareler, yarasalar ve vaşaklar gibi kaçmak düşman özgü bir tavidir. Fare, köpek, çakal ya da domuz ile ilişkilendirilen bir Asur kralı yoktur. Dahası kralların hiçbir eylemi bu hayvanların davranışlarına benzemezdi.

Ancak bu noktada köpek diğerlerinden ayrılmaktaydı. Köpek (*kalbu*) yırtıcı ve saldırgan bir hayvan olmakla birlikte aynı zamanda itaati ve sadakati de temsil etmekteydi. Kişileri, toplumu ve mekanı korumak noktasında farklı biçimlerde fayda sağlamakla birlikte köpek (başiboş ve sahipsiz değilse), bir mecaz unsuru olarak ev içi/hane halkı ile ilgili bir ard anlam içermekteydi.⁷⁴ Örneğin II. Sargon bir yazıtında Manna kralı Ulluşunu ve ona tabi olanların kendisine itaatlerini

⁷¹ II. Tukulti-Ninurta (890-849) ile ilgili bir örnek için bakınız: RIMA 2: A.0.100.5: ss. 170-179.

⁷² Richardson 2019: s. 33.

⁷³ Seth Richardson, “Writing Rebellion Back Into the Record: A Methodologies Toolkit”, *Rebellions and Peripheries in the Cuneiform World*, (Ed: Seth Richardson), Eisenbrauns, Winona Lake 2010, s. 7.

⁷⁴ Gökhan Kağnıcı, “Eski Mezopotamya Çivi Yazılı Metinlerde Kuduz”, *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Kuduz*, (Editörler: Çağrı Büke ve diğerleri), Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, s. 32; Richardson 2019: s. 33 (111. dipnot).

köpek benzetmesiyle anlatmıştır.⁷⁵ Sanherib ise benzer bir köpek benzetmesini kendi sarayında yetişen geleceğin kral adayı (Bel-ibni) arasında ilişki kurmuştu.⁷⁶ Evcil hayvanlar gibi itaatkâr olunması kimi zaman talep edilen bir durumdu.⁷⁷ Bu anlamda idari yazışmalardaki köpek benzetmesi Asurlu seçkinlerin kraldan bağımsız bir şekilde hareket etmelerinin mümkün olamayacağıyla ilgili bir durumla ilgiliydi.⁷⁸ İtaati ve aileden olmayı kasteden hayvan benzetmeleri sadece köpeklerle sınırlı değildi. Koyun gibi diğer evcil hayvanlarla ilgili benzetme ifadeleri de benzer bağlamlarda kullanılmıştır. Örneğin Esarhaddon farklı iş kollarına mensup Asur vatandaşlarına, soylulara ve saray maiyetine Ninive, Kalhu ve Erbil gibi imparatorluğun farklı yerlerinde rahat bir yaşam olanağı sunmasını bu türden evcil hayvan benzetmeleriyle ilişkilendirmiştir.⁷⁹ Koyun ve keçi gibi evcil hayvanlar çoraklığın ve verimsizliğin tersine bolluğu, bereketi, verimliliği, üretimi, doğanın canlılığını ve ekolojik bütünlüğü simgelemekteydi.⁸⁰ Asurbanipal bir yazıtında Asur halkının koyunlarının, keçilerinin ve hatta develerinin çok olduğunu söyleyerek bir devenin bir şekel gümüş hatta yarım şekel gümüş fiyatında olması nedeniyle tavernacı, meyhaneci ve bahçıvan gibi kimselerin bile yaptıkları iş karşılığında kolayca deve ve köle sahibi olabildiğinden bahsetmektedir.⁸¹

Hayvanları kontrol altına alma yönündeki eylemler ve faaliyetler itaatsizlik düşüncesinin tersine çevrilmesine ve böylece hakimiyetin sağlamlığına ve sürekliliğine dair mekanizmaları yansıtmaktaydı.⁸² Bu noktada görsel semboller de bu amaca hizmet edebilmekteydi. Bu semboller kendileriyle muhatap olanları istenilen düşünceye yönlendirerek farklılıkları ve zıtlıkları azaltma konusunda oldukça etkilidiler. Örneğin hayvan heykelleri Asur krallarının hayvanlarla olan reel ve sembolik ilişki biçimlerine katkı yapacak işlevlere sahipti. Bu heykeller soyut bir fikrin somutlaştırılması noktasında önemli görsel araçlardı. Kral yazıtlarında heykellerin varlığından bahsedilmesi ilgiyi onlara kaydırmak için yapılan referanslardı. Saray, tapınak ve şehir gibi küçük-büyük ya da geniş yapıların giriş kapılarına koruyucu özellikleri olduğu düşünülen hayvan (karma/hibrit hayvanlar da dahil) heykellerinin konulması geleneği hemen hemen bütün Asur tarihi boyunca sürdürülmüştür. Boğa ve aslan gibi hayvan heykellerinin sembolik işlevlerinin olduğu, bu heykellere verilen isimlerden de açık bir şekilde

⁷⁵ “Onlar köpekler gibi tıpış tıpış bana geldiler ve ben onlara merhamet gösterdim”. Bakınız: ARAB II: 148: s. 77.

⁷⁶ “O (Bel-ibni) küçük bir köpek yavrusu (*mīrānu*) gibi sarayımda kral olması için büyümüştü”. Bakınız: RINAP 3/1: 1 (54’): s. 36.

⁷⁷ “Onlar kuzular gibi hoplayıp zıplıyorlardı ve benim egemenliğim için yalvarıyorlardı”. Bakınız: RINAP 4: 1 (i 79’): s. 14.

⁷⁸ “O, diğer köpekler arasında bir köpektir”. Bakınız: Seth Richardson, “Getting Confident: The Assyrian Development of Elite Recognition Ethics,” *Cosmopolitanism and Empire: Universal Rulers, Local Elites and Cultural Integration in the Ancient Near East and Mediterranean*, Oxford Studies in Early Empires, (Ed: M. Lavan, R. Payne ve J. Weisweiler), Oxford University Press, Oxford 2016, ss. 48, 50-51.

⁷⁹ “Onları imparatorluğun farklı yerlerine koyunlar gibi yerleştirdim”. Bakınız: RINAP 4: 33 (ay. iii 21’-22’): s. 84.

⁸⁰ ARAB II: 811: s. 311.

⁸¹ ARAB II: 827: s. 318. Bu satırlar Asur devletinin zenginliğine işaret etmesinin yanı sıra aynı zamanda Asurbanipal’in Arap kabileleriyle olan mücadelesiyle de ilgiliydi. Zira deve bu anlamda Araplara üstün gelindiğinin anlatıldığı bir örtmecedir. Devlet nezdinde deve sahibi olmak siyasi ve ekonomik bir kazanımın önemli göstergelerindendi. Bakınız: Yusuf Kılıç –Suzan Akkuş Mutlu, “Eskiçağda Uzak Diyarların Ulaşım Aracı: Deve”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22, 2018, ss. 692-694.

⁸² Bu tür benzeşim içerikleri okul metinlerinde bile kendilerine yer bulmuştur. Bakınız: Benjamin R. Foster, *Before the Muses: An Anthology of Akkadian Literature Vol: 1, 2*, baskı, MD, Bethesda 1996, ss. 249-250.

anlaşılmaktaydı.⁸³ Bu heykellerin dikilmesindeki tek amaç kendisinden korkulan bir vahşi ve yırtıcı hayvanın koruyucu özelliğinden yararlanma ihtiyacı değildi. Özellikle başkentteki sarayların kapılarına yerleştirilen heykellerin göreni kendisine hayran edecek (*tabrîtu*) derecede büyük olmasına, ince bir işçiliğe ve boyama tekniğine sahip olmasına da oldukça özen gösterilirdi.⁸⁴ Heykeller merak, hoşnutluk, ihtişam, zarafet gibi estetik ve beğeni gibi duygulara da hitap etmekteydi. Hayvan heykellerinin yapılara eşlik etme tasarrufu sadece krallara has bir ayrıcalık değildi. Eyalet valileri gibi üst düzey idareciler de idareleri altındaki yerleşim yerlerinin girişlerinde benzer aslan heykelleri dikmişlerdir.⁸⁵ Bu heykeller kraliyete dair güç ve başarıyı sürekli gündemde tutmanın dışavurumu olarak görülmüş olmalıdır. Örneğin aslan heykeli kraliyetin yeryüzündeki ve kanatlı boğa heykelleri de onun gökyüzündeki hakimiyet alanlarına göndermede bulunabilmektedir.⁸⁶ Böylece düzenin tesis edilmesi adına itaate dayalı geleneksel mekanizmalar sağlıklı bir şekilde işlemeye bu yönüyle de devam etmekteydi.⁸⁷

Asurbanipal'ın yazıtlarında önceki Asur krallarının aksine daha gerçekçi bir hayvan tasviri bulunmaktaydı. Bu gerçekçiliğin daha fazla detayla ve betimleme unsurlarıyla sağlandığı görülmektedir. O, söz gelimi avcılığı yalnızca tanrısal bir emrin gereğinin yerine getirildiği sembolik bir ard anlamla ilgili bir faaliyet alanı olarak değil aynı zamanda bir boş vakit meşgalesi ya da eğlence unsuru olarak da nitelendirmişti.⁸⁸ Ayrıca vahşi hayvanların etkisiz hale getirilmesi kimi zaman reel bir zorunluluktur. Bu zorunluluk dini bir gerekçeden daha ziyade güvenlik, nefsi-müdahale, çevreyi-mekânı ya da kamusal ve üretim alanlarını koruma refleksiyle bağlantılıydı. Örneğin bir yazıtında o, aslanların evcil hayvan sürülerine (koyun, keçi ve inek gibi) zarar verdiğini, insanlara (çobanlara başta olmak üzere) saldırdığını ve ticareti sekteye uğrattığını ifade eder. Yazıtı göre insanlar aslan sürülerinin kendilerine saldırmalarından ve etrafa verdikleri zararlardan oldukça mustariptir. Asurbanipal bu şikayetler üzerine aslanların insanlara, yerleşim yerlerine ve evcil hayvanlara saldırmalarının önüne geçmek için birtakım önlemler almıştır: aslanların yaşadıkları yerleri (sazlık ve orman alanları gibi) başka canlılara zarar veremeyecekleri şekilde düzenletmiş, aslan sürülerini dağıttırmış, bir kısmını öldürtmüş ve bazılarını ise tutsak ettirmiştir. Hatta bu türden vahşi hayvanların kimseye zarar veremeyecekleri bir şekilde

⁸³ Örneğin, III. Tiglat-pileser, tanrıça İştar'ın emriyle Hadattu şehrinin girişine yerleştirdiği iki boğa heykeline kralın düşmanlarına üstün gelmesi ve başarılı icraatlar gerçekleştirmesiyle ilgili uzun isimler vermiştir. Bu boğalar "düşmanlarına üstün gelen, neyi arzuladıysa onda başarılı olan, kötülükleri def etmek için iyiliği getiren" bir Asur kralını tanımlar. Bakınız: RINAP 1: 53 (21b'-26'): ss. 140-142.

⁸⁴ RINAP 1: 47 (ay. 29'-30'): s. 124.

⁸⁵ RINAP 1: 2001 (1'-4a'): s. 162.

⁸⁶ Sanherib yaptırdığı aslan, vahşi boğa (insan başlı boğa heykeli, *aladlammû*) ve sfenks (*apsasû*) heykelleri hakkında yazıtlarında detay bilgi veren ilk Asur kralıdır. Yazıtlarında bu heykellerin görünüşleri, neyden ve nasıl yapıldıkları ile ilgili oldukça detaylı bilgiler verilmiştir. Bir örnek için bakınız: RINAP 3/1: 16 (vi 74'-82'): s. 121 ve RINAP 3/2: 42 (ii 22'-34'): ss. 50-51. Onun kral yazıtlarında hayvanlardan mimari, sanat ve mühendislik alanlarıyla ilgili icraatlarını ön plana çıkarmak amacıyla da bahsedilmiştir. Her ne kadar hayvan heykellerinin yapım ve yerleştirme süreci ve faaliyetlerinin titizlikle ve özenli bir şekilde yürütülmesi tanrısal bir emre itaatin kanıtı olarak sunulmak istense de bu durumu yansıtan kayıtlar Sanherib'in sanata, yaşam alanlarının planlanmasına ve estetiğe verdiği değeri de göstermesi açısından önemlidir. Oğlu Esarhaddon da bu konuda babasını takip ve taklit etmiştir. Ancak o, babasından farklı olarak *anzû*-kuşları, *lahmu*-yaratıkları ve *kurîbu*-ifritlerinin heykellerini de yaptırmış ve bunları tapınak, kale ve saray kapıları gibi siyasi, idari ve dini yapıların girişlerine yerleştirmiştir. Örnekler için bakınız: RINAP 4: 77 (8'-11'): s. 155 ve 54 (ay. 8'-9'): ss. 116-117.

⁸⁷ Richardson 2010: s. 8.

⁸⁸ Kemalettin Köroğlu, "Eski Mezopotamya'da Kralların Av Partileri" *Av ve Avcılık Kitabı*, (Editörler: Emine Gürsoy Naskali ve Hilal Oytun Altun), Kitabevi Yayıncılık, İstanbul, s. 4.

yaşayabilecekleri yeni park alanları oluşturmuştur. Ancak elbette ki günümüz değerleri açısından hayvanlara karşı yaklaşımı olumlayan veya yumuşatan bir algıya neden olabilecek bu tablo kralın vahşi hayvanların öldürüldüğü av partilerine yoğun bir şekilde iştirak etmek konusunda gönülsüz olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Bilakis Asurbanipal de diğer Asur kralları gibi aslan başta olmak üzere vahşi hayvanları avlamaktaydı. O, daha önceki kralların yaptığı gibi avcılık faaliyetlerini özel olarak belirlenmiş alanlarda gerçekleştirmekteydi.⁸⁹ Dönemine tarihlendirilen kral yazıtları ile saray kabartmaları bu tür faaliyetlerin kanıtlarını içermektedir. Ancak o, av aktivitelerinde öldürdüğü hayvanlarla ilgili önceki Asur krallarının yaptığı gibi abartılı sayılar vermekten kaçınmıştı. Katıldığı ve önderlik ettiği av aktivitelerine dair detay bilgi vermesiyle de öncellerinden ayrılmaktaydı. Onun yazıtlarında av sahnelerinin aktarımı gerçeklik vurgusunu yoğunlaştırmak açısından daha sadeydi. Asurbanipal'in ekoloji ile siyasi hakimiyet arasındaki ilişkisi bütünüyle insan merkezli bir tahribatın ve yıkımın ön plana çıkarıldığı bir tarzda değildi. O, hayvanlarla ilişkilerinde siyasi bir tarzın ve dini bir inanın kültürel sürekliliğinin farkında ve takipçisi olmakla birlikte, yazıtlarında sadece bu ilişkinin sembolik ve siyasal yönünü öne çıkarmamış, aynı zamanda bu ilişkinin tarihsel olduğunu ve yaşamın doğal bir parçası olduğunu da göstermek istemiştir.⁹⁰

Sonuç

Kral yazıtlarında ve yıllıklarında geçen karada, suda ve havada yaşayan evcil ve vahşi hayvanlarla ilgili kayıtlar genellikle kralların merkezde oldukları olaylarla ilgilidir. Bu hayvanlar Asur krallarının düşmanla olan savaşlarını başarılı bir şekilde sonuçlandığını, düşman ülkelerin krallarının, üst düzey idarecilerinin ve ordularının hazin bir sonla karşı karşıya kaldıklarını, savaş neticesinde elde edilen ganimetin çeşitliliğini ve bolluğunu, egemenlik anlayışıyla (dünyevi ve uhrevi) ilintili uygulamalarda hiçbir aksaklık olmadığını kısacası siyasi, askeri, iktisadi ve dini anlamda inancın ve sorumluluğun gereğinin hakkıyla yerine getirildiğini (bu yönde detaylı açıklamalarda bulunmaya gerek kalmadan) kanıtlayan “gösterenler” olmuştur. Yağmalanarak ele geçirilen, ganimet olarak elde edilen, vergi ve haraç ödemesi olarak kabul edilen hayvanlardan bahsedilerek (türleri, cinsiyetleri ve sayıları gibi detaylar verilerek) Asur krallarının düşmanlara yönelik tavsiyeleri ve ikazları ile başlayan kendi rızalarıyla ya da zorla onları kendi otoritesine boyun eğdirmeye devam etmiş olan başarılı bir sürecin yürütüldüğü gösterilmeye çalışılmıştı.

Bu açıdan hayvanlarla ilgili kayıtlar söylem düzeyindeki olay anlatımını eylemsel (reel) bir zemine çekmeye aracılık etmiştir. Olay anlatımlarının daha açık ve anlaşılır kılınması amacıyla da benzeşime ve karşılaştırmalara dayalı bir dil devreye sokulmuştur. Kendi dönemlerinin olaylarının hatırasını taşıyan kral yazıtlarında Mezopotamyalı kralların düşmanlarıyla olan siyasi ve askeri mücadelelerinde çoğu zaman düşmanları hem askeri güç hem de karakteristik birtakım özellikler açısından küçümsediği bilinmektedir. Kralî ifade geleneğindeki bu bilinçli tavrın görünür kanıtlarından birisi de düşmanların ve onların davranış biçimlerinin evcil ve vahşi hayvanların bazı özelliklerine benzetilerek anlatılmasıdır. Diğer taraftan hayvanlarla ilgili

⁸⁹ Pauline Albenda, “Royal Gardens, Parks, and the Architecture Within: Assyrian Views”, *Journal of the American Oriental Society* 138/1, 2018, ss. 105-119 (özellikle ss. 114-116).

⁹⁰ İlgili kayıtlar için bakınız: ARAB II: 935: s. 363; 1021, 1022, 1023, 1024: ss. 391-392.

benzetme ve kinaye unsurlarına yazıtlarda sıklıkla yer verilmesi Asur krallarının cesurane ya da atiklik gibi övülesi bazı yönlerini ön plana çıkarmak amacıyla başvurduğu bir edebi ifade biçimiydi. Bu ifade biçimi tasarlanmış bir yazılı retorik biçimiydi ve muhatapları boyun eğdirmek, ikna etmek ya da etkilemek gibi amaçlara hizmet etmekteydi. Aynı zamanda bu retorik biçimi söz konusu amaçlar sayesinde muhatapları belirli bir duygu alanına çekmeyi tasarlamıştır. Ancak bu duygu alanı günümüzdeki gibi insan-hayvan ilişkilerinde baskın ve öncelikli olan türden duygusal bir bağ ile ilişkili değildir. Aksine bu türden kayıtlar geçtikleri yerlerin bağlamına göre düşüncenin, niyetin, öngörünün ve isteğin ussal ve çıkarıcı yönlerin ön plana çıkarılmasına hizmet etmekteydi.

Bununla birlikte bu işe yararlık sadece kral yazıtlarına has değildi. 3. ve 2. binyılın Sumerce ve Akadca başka tür metinlerinde de hayvanlar, düşünce beyan etmenin ve aktarımının yani bir tür akıl yürütme biçiminin temsilcileriydi. Kral yazıtlarında yazılı bir dilin belirlenmiş eylem fenomenlerini ön plana çıkartma konusunda yalnızca hayvanlar değil aynı zamanda, ekoloji, iklim, insan psikolojisi, duygu ve his durumu ile ilgili kayıtlar ve bu temalarla ilgili benzetme unsurları da aynı işlevlere sahipti.

Kaynakça

- ALBENDA, Pauline, “Assyrian Royal Hunts: Antlered and Horned Animals from Distant Lands”, *BASOR* 349, 61-78, 2008.
- ALBENDA, Pauline, “Royal Gardens, Parks, and the Architecture Within: Assyrian Views”, *Journal of the American Oriental Society* 138/1, 2018, 105-119.
- ARÇIN, Şeyma Ay, “Eski Mezopotamya Yazılı Kaynaklarında MUŞEN/işşūru “Kuş” ve Sembolizmi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih Okulu Dergisi* XXXIX/12, 483-527.
- CHALENDAR, Véréne, “What Reality for Animals in the Mesopotamian Medical Texts? Plant vs Animal”, *Anthropozoologica* 51/2, 2016, 97-103.
- ÇİFTÇİ, Ali, *The Socio-Economic Organisation of the Urartian Kingdom*, Brill, Boston 2017.
- DALLEY, Stephanie, “Foreign Chariotry and Cavalry in Reigns of Tiglath-pileser III and Sargon II”, *Iraq* 47, 1985, 38-48.
- DOLCEROCCA, Özen Nergis, “Gılgamış Destanı ve Siyasi Egemenliğin Ekolojik Temelleri”, *Cogito* 93, 2019, 24-34.
- ENSERT, H. Kübra, “Oylum Höyük’ten İki Yeni Assur Mührü: Okçu ile Yılan Ejderhanın Mücadelesi ve Bir Av Sahnesi”, *Samsat’tan Acemhöyük’e eski Uygarlıkların İzinde: Prof. Dr. Aliye Öztan’a Armağan*, (Editörler: Süleyman Özkan-Halime Hüryılmaz-Atila Türker), Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2017, 101-104.
- FOSTER, Benjamin R., *Before the Muses: An Anthology of Akkadian Literature Vol: 1*, 2. baskı, MD, Bethesda 1996.
- FOSTER, Benjamin R., “Animals in Mesopotamian Literature”, *A History of the Animal World in the Ancient Near East*, (Ed: Billie Jean Collins), Brill, Leiden 2002, 271-288.

- GÖKÇEK, L. Gürkan – AKYÜZ, Faruk, “Asur Ordusu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 32, 2013, 41-62.
- GRAYSON, A. K., *Assyrian Rulers of the Third and Second Millennium BC (To 1115 B.C.)*, The Royal Inscriptions of Mesopotamia: Assyrian Periods (RIMA), 1, University of Toronto Press, Toronto 1988.
- GRAYSON, A. K., *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC I (1114-859 BC)*, The Royal Inscriptions of Mesopotamia: Assyrian Periods (RIMA), 2, University of Toronto Press, Toronto 1991.
- GRAYSON, A. K., *Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC II (858-745 BC)*, The Royal Inscriptions of Mesopotamia: Assyrian Periods (RIMA), 3, University of Toronto Press, Toronto 1996.
- GRAYSON, A. K. – NOVOTNY, J., *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC)*, The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP), 3/1, Eisenbrauns, Winona Lake-Indiana 2011.
- GRAYSON, A. K.- NOVOTNY, J., *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC)*, The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP), 3/2, Eisenbrauns, Winona Lake-Indiana 2014.
- GREENWOOD, Kyle R., “The Hearing Gods of the Assyrian Royal Inscriptions”, *Journal of Ancient Near Eastern Religions* 10/2, 2010, 211-218.
- KAĞNICI, Gökhan, “Eski Mezopotamya’da Bir İktidar ve Rıza Üretim Aracı Olarak Tarih yazımı”, *Cogito* 73, 2013, 305-329.
- KAĞNICI, Gökhan, “Eski Mezopotamya Çivi Yazılı Metinlerde Kuduz”, *Tarihsel Süreçte Anadolu’da Kuduz*, (Editörler: Çağrı Büke ve diğerleri), Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, 31-44.
- KILIÇ, Yusuf – MUTLU, Suzan Akkuş, “Eskiçağda Uzak Diyarların Ulaşım Aracı: Deve”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22, 2018, 689-699.
- KÖROĞLU, Kemalettin, “Eski Mezopotamya’da Kralların Av Partileri” *Av ve Avcılık Kitabı*, (Editörler: Emine Gürsoy Naskali ve Hilal Oytun Altun), Kitabevi Yayıncılık, İstanbul, 3-12.
- KUHRT, Amélie, *Eskiçağ’da Yakındoğu (M.Ö.3000-300)*, Cilt I (Çev: Dilek Şendil), 2. basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- LEICHTY, Erle, *The Royal Inscriptions of Esarhaddon, King of Assyria (680-669 BC)*, The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP), 4, Eisenbrauns, Winona Lake-Indiana 2011.
- LIMET, Henri, “Les Animaux Sauvages: Chasse et Divertissement en Mésopotamie”, *Exploitation des Animaux Sauvages A Travers Le Temps*. XIIIe Rencontres Internationales

d'Archéologie et d'Histoire d'Antibes ive Colloque international de l'Homme et l'Animal, Société de Recherche Interdisciplinaire Éditions APDCA, Juan-les-Pins, 1993, 361-374.

LUCKENBILL, D. D., *Ancient Records of Assyria and Babylonia, Historical Records of Assyria from Sargon to the End* (ARAB), II, The University of Chicago Press, Chicago 1927.

MARCUS, David, “Animal Similes in Assyrian Royal Inscriptions”, *Orientalia*, 46/1, 1977, 86-106.

ÖZ, Esmâ - ALBAYRAK, İrfan, “Çiviyazılı Belge ve Kitâbelerde Kralları Tanımlayan Unvan ve Sıfatlar”, *History Studies* 7/1, 2015, 139-150.

ÖZ, Esmâ, “Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Mezopotamya’nın Erken Dönemlerinden Yeni Asur Devri Sonuna Kadar Kralların Av Faaliyetleri”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 45, 2016, 143-158.

PEKŞEN, Okay, “Asur Kral Yıllıklarına Göre Anadolu’nun Sahip Olduğu İktisadi ve Zirai Zenginliğin Bölgeye Yapılan Asur Seferlerine Yansıması”, *Anadolu’nun Eski Çağlarında İktisadi ve Zirai Hayat*, (Editörler: L. Gürkan Gökçek - Ercüment Yıldırım - Okay Pekşen), Değişim Yayınları, İstanbul 2018, 373-398.

PINARCIK, Pınar – GÖKCE, Bilcan - AYAKAN, Suat, “Geç Hitit Tasvir Sanatında Betimlenmiş Av Sahneleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Prof. Dr. Recep Yıldırım’a Armağan*, (Hazırlayanlar: P. Pınarcık, B. Gökce, M. S. Erkek, S. C. Kandal), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 389-411.

PONCHIA, Simonetta, “Gılgameş and Enkidu: The Two-thirds-god and the Two-thirds-animal?”, *Animals and their Relation to Gods, Humans and Things in the Ancient World*, (Ed: Raija Mattila- Sanae Ito- Sebastian Fink), Universal- und kulturhistorische Studien. Studies in Universal and Cultural History, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2019, 187-210.

RICHARDSON, Seth, “Writing Rebellion Back Into the Record: A Methodologies Toolkit”, *Rebellions and Peripheries in the Cuneiform World*, (Ed: Seth Richardson), Eisenbrauns, Winona Lake 2010, 1-27.

RICHARDSON, Seth, “Getting Confident: The Assyrian Development of Elite Recognition Ethics,” *Cosmopolitanism and Empire: Universal Rulers, Local Elites and Cultural Integration in the Ancient Near East and Mediterranean*, Oxford Studies in Early Empires, (Ed: M. Lavan, R. Payne ve J. Weisweiler), Oxford University Press, Oxford 2016, 29–64.

RICHARDSON, Seth, “Nature Engaged and Disengaged: The Case of Animals in Mesopotamian Literatures”, *Impious Dogs, Ridiculous Monkeys and Exquisite Fish – Evaluative Perception and Interpretation of Animals in Ancient and Medieval Thought*, (Ed: Johannes Pahlitzsch ve Tristan Schmidt), De Gruyter, Berlin 2019, 11-40.

SCURLOCK, JoAnn, “Animals in Ancient Mesopotamian Religion”, *A History of the Animal World in the Ancient Near East*, (Ed: Billie Jean Collins), Brill, Leiden 2002a, 361-387.

- SCURLOCK, JoAnn, “Animal Sacrifice in Ancient Mesopotamian Religion”, *A History of the Animal World in the Ancient Near East*, (Ed: Billie Jean Collins), Brill, Leiden 2002b, 389-403.
- SELZ, Gebhard J., “Reflections on the Pivotal Role of Animals in Early Mesopotamia”, *Animals and their Relation to Gods, Humans and Things in the Ancient World*, (Ed: Raija Mattila-Sanae Ito- Sebastian Fink), Universal- und kulturhistorische Studien. Studies in Universal and Cultural History, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2019, 23-56.
- TADMOR, Hayim – YAMADA, Shigeo, *The Royal Inscriptions of Tiglath-pileser III (744–727 BC) and Shalmaneser V (726–722 BC)*, Kings of Assyria, The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP), 1, Eisenbrauns, Winona Lake-Indiana 2011.
- ÜNAL, Ahmet, “Çivi Yazılı Belgeler ile Paleostolojik ve Arkeolojik Buluntular Işığında Eski Anadolu’da Avcılık”, *Stratonikeia’da Lagina’ya: Ahmet Adil Tırpan Armağanı*, (Ed: Bilal Söğüt), Ege Yayınları, İstanbul, 2012, 657-691.
- VAN DE MIEROOP, Marc, “Metaphors of Massacre in Assyrian Royal Inscriptions”, *Kaskal* 12, 2015, 291-317.
- WAPNISH, Paula, “Towards Establishing a Conceptual Basis for Animal Categories in Archaeology”, *Methods in Mediterranean*, (Ed: David B.Small), Brill, Leiden 1995, 233-73.
- WATANABE, Chikako E., “The Lion Metaphor in the Mesopotamian Royal Context”, *Topoi: Orient-Occident. Supplement* 2, 2000, 399-409.
- WATANABE, Chihako E., *Animal Symbolism in Mesopotamia: A Contextual Approach*, Institut für Orientalistik der Universität Wien, Wien 2002.
- WESTENHOLZ, Joan, “The King, the Emperor, and the Empire. Continuity and Discontinuity of Royal Representation in Text and Image”, *The Heirs of Assyria*, (Ed: S. Aro ve R. M. Whiting), Melammu Symposia 1. The Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki 2000, 99-125.
- YAMADA, Keiko, “From the Upper Sea to the Lower Sea: The Development of the Names of Seas in the Assyrian Royal Inscriptions”, *Orient* XL, 2005, 31-55.